journal of Future Cities vision
Spring 2026. Vol 7. Issue 25
ISSN (Print): 2783-0780- ISSN (Online): 2783-0780
Journal Homepage: https://www.jvfc.ir/

Developing the Vision Statement of the City and Municipalities with a Community Engagement Approach (Case Study: Hamedan)

Hadi RezaeiRad[1], Tarlan Sadeghipour[2], Kasra Kalvali[3], Mojtaba Hamzeh Rastegar[4]
Amir Hossein Rahbar[*5], Mehdi Mehrafrooz[6]

1. Assistance Professor, Art and Architecture Department, Bu-Ali Sina University, Hamedan, Iran
2. M.A. Graduate in Urban Planning, University of Shiraz, Shiraz, Iran
3. M.Sc. Graduate in Business Administration, Bu-Ali Sina University, Hamedan, Iran
4. M.Sc. Graduate in Urban Planning, Hamedan Municipality, Hamedan, Iran
5. Assistant Professor, Department of Management, Bu-Ali Sina University, Hamedan, Iran
6. Ph.D. Student in Business Administration, Islamic Azad University, Hamedan Branch, Hamedan, Iran

ARTICLEINFO

Research Paper

Article history:

Received: 2026/06/10

Accepted: 2026/08/22

Published online: 2026/08/25

Keywords:
Community engagement
Visioning
Strategic planning
Futures studies

Abstract

Rapid economic, social, and environmental changes have confronted Iranian cities with challenges such as rising housing costs, traffic congestion, social inequality, pollution, the expansion of informal settlements, and the poor quality of urban services. These conditions have exacerbated unsustainable development and decreased citizen satisfaction, highlighting the necessity of revising the urban planning system and formulating a valid vision. The present research, aiming to develop the vision statement for the city and municipality of Hamedan for the 2043 horizon, utilized a mixed-methods (qualitative-quantitative) approach. Data were collected in three distinct and structured steps: In the first step, document analysis (60 national, provincial, and local documents) and a comparative study (5 global and 8 national cities) were conducted. In the second step, to engage key actors and stakeholders, semi-structured interviews were conducted with 180 managers and elites, and 199 questionnaires (146 printed and 53 electronic) were completed by citizens. In the third step, 9 specialized panels involving 105 urban experts were convened for troubleshooting and validating the draft. Thematic analysis was performed using MAXQDA software, and over 4,400 codes were extracted. The findings indicated that themes such as tourism, a dynamic economy, vitality, resilience, and smartness are the main pillars of Hamedan's desired future. The result of the research is a vision statement based on historical-civilizational identity, stakeholder participation, and foresight, which can serve as the foundation for strategic planning and sustainable development. The innovation of the study lies in combining participatory methods with content analysis and foresight to formulate the vision for a historical city.

Citation: RezaeiRad H, Sadeghipour T, Kalvali K, Hamzeh Rastegar M, Rahbar A.H, Mehrafrooz M. (2026). **Developing the Vision Statement of the City and Municipalities with a Community Engagement Approach (Case Study: Hamedan)**, Journal of Future Cities vision, 7(25), 171-193.

© The Author(s). Publisher: Iranian Geographical Association

[*] **Corresponding author:** Amir Hossein Rahbar, **Email:** a.h.rahbar@ut.ac.ir

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-18]

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-18]

journal of Future Cities vision
Spring 2026. Vol 7. Issue 25
ISSN (Print): 2783-0780- ISSN (Online): 2783-0780
Journal Homepage: https://www.jvfc.ir/

Extended Abstract

Introduction

Iranian cities are facing rapid economic, social, and environmental changes, leading to challenges such as increased housing costs, traffic, inequality, pollution, informal settlements, and poor urban services. Traditional comprehensive planning is no longer sufficient to address these issues. This study emphasizes strategic planning, participatory visioning, and social participation for sustainable urban development. Hamedan, a historical, cultural, and strategic city, faces challenges like the deterioration of its historical fabric, air pollution, elite migration, weak infrastructure, low citizen participation, and the lack of a shared vision.

Methodology

This research is applied in terms of its objective and employs a mixed-methods (qualitative-quantitative) approach based on thematic analysis. To identify the indicators, components, and dimensions related to the vision of Hamedan, qualitative and quantitative methods were integrated. Thematic analysis was utilized as a systematic method for identifying, organizing, analyzing, and interpreting patterns within textual data, transforming diverse and scattered data into a cohesive, rich, and interpretable foundation. Data collection was carried out using MAXQDA 2018 software to systematically extract over 4,400 distinct codes and themes. The research procedure was methodically executed in three main steps, ensuring a robust and validated extraction of themes:

Step 1: Review of Upstream and Downstream Documents

In the first step, 60 documents at national, provincial, and local levels directly or indirectly related to Hamedan were meticulously reviewed and analyzed. The objective was to extract the expectations, capabilities, and positions delineated for Hamedan in various official frameworks. Furthermore, a comparative study of 13 selected cities—comprising 5 global cities (Palermo, Boston, Copenhagen, Athens, and Istanbul) and 8 national cities (Tehran, Isfahan, Mashhad, Shiraz, Qazvin, Tabriz, Kerman, and Shahr-e-Kord)—was conducted. This comparative analysis aimed to identify successful patterns in strategic planning and visioning processes to adapt them to Hamedan's context.

Step 2: Interviews and Questionnaires Distribution

To engage key urban actors and stakeholders, semi-structured interviews and questionnaires were utilized. Over 180 individuals, including urban managers, city council members, executive agency representatives, elites, experts, private sector delegates, and NGOs, participated in the interview phase. To capture the perspectives of the general public, questionnaires were distributed in two phases, utilizing both printed and electronic formats. A total of 199 valid responses (146 printed and 53 electronic) were collected and analyzed using systematic coding to evaluate citizen priorities. This step involved four rigorous rounds of analysis to reach theoretical saturation, meaning no new insights were generated from subsequent data collection.

Step 3: Formation of Specialized Panels and Troubleshooting

Following the analysis of the first two steps, an initial draft of the vision statement and a panel protocol were provided to urban experts. In subsequent face-to-face sessions, the visioning process and its components were explained, and expert feedback was meticulously recorded. Questions and ambiguities were addressed, and necessary amendments were made. In total, 9 specialized panels involving 105 urban experts were convened to validate, refine, and finalize the vision statement.

Validity and Reliability: Because the study was designed in sequential phases, each phase validated the previous one. Multiple rounds of interviews ensured internal consistency and content validity. Reliability was confirmed during the specialized panels, where the reproduction of key themes by independent experts indicated the stability of the findings.

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-18]

journal of Future Cities vision
Spring 2026. Vol 7. Issue 25
ISSN (Print): 2783-0780- ISSN (Online): 2783-0780
Journal Homepage: https://www.jvfc.ir/

Results and Discussion

The key themes for Hamedan's future vision include: Tourism City, Dynamic Economy, Vitality and Dynamism, Resilience, Smart City/Smart Management, Knowledge-Based City, Competitive Economy based on Premium Services, Eco-City, Islamic-Iranian Lifestyle, Historical and Civilizational Identity, Law-abiding and Responsible Citizens, and Creative, Efficient, and Transparent Urban Management. Quantitative findings highlighted that "Tourism City" was the most frequent theme in both expert interviews (13.65%) and the public survey, while "Cultural City" was the least frequent.

Conclusion

The final vision is built upon Hamedan's historical-civilizational identity, stakeholder participation, and forward-looking strategic thinking. This vision serves as a foundation for urban strategic planning, sustainable development, and coordination among the municipality, citizens, and other stakeholders. The study's main innovation is integrating participatory methods, content analysis, and futures studies to develop a vision for a historical city.

References

Aina, Y. A., Wafer, A., Ahmed, F., & Alshuwaikhat, H. M. (2019). Top-down sustainable urban development? Urban governance transformation in Saudi Arabia. *Cities*, *90*, 272–281. https://doi.org/10.1016/j.cities.2019.03.003

Ashrafi, Y., & Malekzadeh, D. (2011). Urban visioning with a participatory approach, case study: Maragheh city. *Geography and Urban Planning Quarterly*. [in persian]

Bryson, J. M. (2018). *Strategic planning for public and nonprofit organizations: A guide to strengthening and sustaining organizational achievement* (5th ed.). Wiley.

Bouzarjomehri, H. , rajaie, S. , Sanaei, M. and Herandi, Y. (2020). Transparency, E-Participation, and Open Government New Methods for Government Rightsizing and Agility. *Science and Technology Policy Letters*, *09*(4), 5-14. [in persian]

David, & David. (2017). Strategic Management: A Competitive Advantage Approach, Concepts and Cases (16th ed.). Pearson.

Dixon, T., Montgomery, J., Horton-Baker, N., & Farrelly, L. (2018). Using urban foresight techniques in city visioning: Lessons from the Reading 2050 vision. *Local Economy*, *33*(8), 777–799. https://doi.org/10.1177/0269094218800677

Feleki, E., Vlachokostas, C., & Moussiopoulos, N. (2020). Characterisation of sustainability in urban areas: An analysis of assessment tools with emphasis on European cities. *Sustainable Cities and Society*, 43, 563-577.

Filep, S., Law, A., DeLacy, T., Wiranatha, A. S., Hendriyetty, N., & Filep, C. V. (2015). Host community visioning: The case of Bali. *Tourism Recreation Research*, *40*(3), 303–315. https://doi.org/10.1080/02508281.2015.1087690

Filep, S., Macnaughton, J., & Glover, P. (2015). Tourism and gratitude: Valuing acts of kindness. *Annals of Tourism Research*, 52, 28-30.

Golkar, K. (2005). City/neighborhood vision: Proposing a conceptual framework for formulating a vision statement. *Honar-Ha-Ye-Ziba*, *24*, 25-36. [in persian]

Guo, Y., Zhang, J., Zhang, Y., & Zheng, C. (2020). Examining the relationship between social capital and community residents' perceived resilience in tourism destinations. *Journal of Sustainable Tourism*, 28(8), 1-21.

Habibi, K., & Rezaei, M. R. (2013). Urban vision and its role in sustainable development [In Persian]. *Journal of Fine Arts: Architecture and Urban Planning*, *18*(1), 23–36. [in persian]

Hasanzadeh Baghi, B. and Salaripour, A. (2023). Investigating factors affecting the determination of urban development visions, case study: Bandar Anzali city. *Geographical Urban Planning*

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-18]

journal of Future Cities vision
Spring 2026. Vol 7. Issue 25
ISSN (Print): 2783-0780- ISSN (Online): 2783-0780
Journal Homepage: https://www.jvfc.ir/

Research (GUPR), 11(1), 149-169. [in persian]

Houshyar, H. (2020). Participatory visioning based on CDS strategy in border cities (Case study: Oshnavieh). *Border Science and Technology, 9*(4), 171-201. [in persian]

John, B., Keeler, L. W., Wiek, A., & Lang, D. J. (2015). How much sustainability substance is in urban visions? An analysis of visioning projects in urban planning. *Cities, 48*, 86–98. https://doi.org/10.1016/j.cities.2015.06.001

Khamenei, S. A. (2004). *Statements in a meeting with the people of Hamedan province* ,The Office for the Preservation and Publication of the Works of Grand Ayatollah Khamenei. [In Persian]

Klijn, E. H., & Koppenjan, J. (2020). *Governance networks in the public sector* (2nd ed.). Routledge.

McPhearson, T., Iwaniec, D. M., & Bai, X. (2016). *Positive visions for guiding urban transformations toward sustainable futures*. Current Opinion in Environmental Sustainability, 22, 1–8. https://doi.org/10.1016/j.cosust.2017.04.004

Nam, T. (2013). Citizen participation in visioning a progressive city: A case study of Albany 2030. *International Review of Public Administration, 18*(3), 117–139. https://doi.org/10.1080/12294659.2013.10805267

Nenonen, S. (2015). *The nature of the workplace for knowledge creation*. Tampere University of Technology.

Ortegon-Sanchez, A., McEwan, C., & Mawdsley, E. (2016). Mainstreaming the environment in international development cooperation: Experiences from La Mosquitia, Honduras. *World Development, 85*, 114–129.

Pourmohammadi, M. R., Hataminejad, H., & Ziyari, K. (2016). *Strategic urban planning with a participatory approach* ,University of Tehran[In Persian]

Rahimipour Sheikhaninejad, M. A., Nasiri Jan Agha, F., Mahmoudi Chenari, H., & Emami, S. F. (2022). Explaining the spatial structure of urban areas of Gilan province for visioning with a participatory approach to strengthen sustainable urban management (Case study: Otaghvar, Chubar, Some'e Sara cities) *Geographical Studies of Coastal Areas*, 3(2), 103–120. [In Persian]

Radosavljević, U., Vukmirović, M., & Gavrilović, S. (2020). Urban identity in the context of post-socialist transformation: The case of New Belgrade. *Cities, 103*, 102766.

Rafieian, M., & Ahmadi, F. (2018). Good urban governance and citizen participation in Iran. *Geography and Development Quarterly, 16*(50), 89–108. [in persian]

Rahbar, F., Seifuddin, A., & Rahbar, A. (2014). An approach to the ontology of resistance economy. *Humanities Methodology, 19*(78), 135-161. [in persian]

Rahbarnia, G., Saeidi Rezvani, N., & Dolatabadi, F. (2022). Evaluating the realization of the vision and goals of Shiraz city's 5-year strategic operational plan (2013-2018). *Urban Research and Planning Quarterly, 12*(47), 287–304. [in persian]

Rahnama, M., & Shaddel, M. (2020). Developing the vision of Sarakhs city with an emphasis on stakeholder participation. *Geography and Development*. [in persian]

RezaeiRad H, Sadeghipour T, Ghazi Mirsaeid S A. Quantitative explanation of effective factors on increasing citizen participation in the beautification of Tehran metropolis. *Haft Hesar J Environ Stud* 2024; 13 (47) :151-170[in persian]

RezaeiRad, H. and sadeghipour, T. (2022). Identifying Factors Affecting Increased Public Participation in Achieving Smart Cities, *The First National Conference on Future City Indigenous Thought*, Yazd. [in persian]

RezaeiRad, H. and sadeghipour, T. (2025). Explaining solutions to increase smart citizen

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-18]

journal of Future Cities vision
Spring 2026. Vol 7. Issue 25
ISSN (Print): 2783-0780- ISSN (Online): 2783-0780
Journal Homepage: https://www.jvfc.ir/

participation in the future cities. *Future City, Indigenous Thought*, 1(1), 35-53. doi: 10.22034/future.2025.3855 [in persian]

Riahi, V., Azizpour, F., & Ghasemian, Z. (2019). Factors affecting the preparation of the development vision plan in the rural area of Hezarjerib. *Geography and Planning*, *24*(72), 267–291. [in persian]

Riahi, V., Rezaei, M., & Pourahmad, A. (2021). Visioning the new city of Hezarjerib with a good urban governance approach. *Urban Studies*. [in persian]

Schroeder, P. (2020). Participatory city visioning in Piura, Peru: Citizen-defined urban futures. *Habitat International*, 97, 102-115.

Science and Technology Document of Hamedan Province. (2021). [in persian] Shieh, E., & Hosseini, S. A. (2017). *Social Capital and Sustainable Urban Development*. Tehran: Shahid Beheshti University. [in persian]

Simon, D. (2016). Rethinking sustainable cities: Accessible, green and fair. *Policy Process Policy & Practice*.

Spatial Planning Document of Industry, Mine and Trade of the Third National Region. (2022). [in persian]

Tuiskunen, S., Rytkönen, E., & Nenonen, S. (2015). Urban vision – a static destination or a dynamic process? *Procedia Economics and Finance*, *21*, 346–354.

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-18]

نوع مقاله: پژوهشی

فصلنامه چشم انداز شهرهای آینده

www.jvfc.ir

دوره هفتم، شماره اول، پیاپی (۲۵)، بهار ۱۴۰۵

صص ۱۹۳-۱۷۱

فصلنامه چشم انداز شهرهای آینده

Future Cities Vision

تدوین بیانیه چشم انداز شهر و شهرداری‌ها با رویکرد مشارکت اجتماعی (نمونه مطالعاتی: همدان)

هادی رضایی راد: استادیار گروه مهندسی شهرسازی، دانشگاه بوعلی سینا، همدان، ایران.

طرلان صادقی پور: دانشجوی دکتری شهرسازی، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران.

کسری کلوالی: دانش‌آموخته کارشناسی ارشد مدیریت کسب‌وکار، دانشگاه بوعلی سینا، همدان، ایران.

مجتبی حمزه رستگار: معاون توسعه منابع انسانی شهرداری همدان، همدان، ایران.

امیرحسین رهبر: استادیار گروه مدیریت، دانشگاه بوعلی سینا، همدان، ایران.[۱]

مهدی مهرافروز: دانشجوی دکتری مدیریت بازرگانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد همدان، همدان، ایران.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۵/۰۳/۲۰ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵/۰۵/۳۱

چکیده

تغییرات سریع اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی، شهرهای ایران را با چالش‌هایی چون افزایش هزینه مسکن، تراکم ترافیک، نابرابری اجتماعی، آلودگی، گسترش سکونت‌گاه‌های غیررسمی و ضعف کیفیت خدمات شهری روبه‌رو کرده است. این شرایط به تشدید توسعه ناپایدار و کاهش رضایت‌مندی شهروندان انجامیده و ضرورت بازنگری در نظام برنامه‌ریزی شهری و تدوین چشم‌انداز معتبر را برجسته ساخته است. پژوهش حاضر با هدف تدوین بیانیه چشم‌انداز شهر و شهرداری همدان افق ۱۴۲۲، از رویکرد ترکیبی (کیفی-کمی) بهره برده است. داده‌ها در سه گام مجزا و ساختاریافته گردآوری شدند: در گام نخست، تحلیل اسناد (۶۰ سند ملی، استانی و محلی) و مطالعه تطبیقی (۵ شهر جهانی و ۸ شهر ملی) صورت گرفت. در گام دوم، برای جلب مشارکت بازیگران کلیدی و ذی‌نفعان، مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته با ۱۸۰ نفر از مدیران و نخبگان انجام شد و ۱۹۹ پرسشنامه (۱۴۶ چاپی و ۵۳ الکترونیکی) توسط شهروندان تکمیل گردید. در گام سوم نیز به‌منظور اشکال‌زدایی و اعتبارسنجی پیش‌نویس، ۹ پنل تخصصی با مشارکت ۱۰۵ نفر از خبرگان شهری تشکیل شد. تحلیل مضمون با استفاده از نرم‌افزار MAXQDA انجام و بیش از ۴۴۰۰ کد استخراج گردید. یافته‌ها نشان داد مضامینی چون گردشگری، اقتصاد پویا، سرزندگی، تاب‌آوری و هوشمندسازی، محورهای اصلی آینده مطلوب همدان‌اند. نتیجه پژوهش، بیانیه چشم‌انداز مبتنی بر هویت تاریخی-تمدنی، مشارکت ذی‌نفعان و آینده‌پژوهی است که می‌تواند مبنای برنامه‌ریزی راهبردی و توسعه پایدار قرار گیرد. نوآوری مطالعه در ترکیب روش‌های مشارکتی با تحلیل محتوا و آینده‌نگاری برای تدوین چشم‌انداز یک شهر تاریخی است.

واژگان کلیدی: مشارکت اجتماعی، چشم اندازسازی، برنامه ریزی راهبردی، آینده‌پژوه

۱- مسئول مکاتبات: امیرحسین رهبر:a.h.rahbar@ut.ac.ir

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-18]

مقدمه

شـهرهای معاصـر با چالش‌های پیچیده‌ای روبه‌رو هسـتند که ماهیت آن‌ها فراتر از مسـائل فیزیکی-کالبدی اسـت. رشد شـتابان جمعیت شـهری، تغییرات اقلیمی، نابرابری‌های اجتماعی-اقتصـادی، فرسـودگی زیرسـاخت‌ها و تحولات فناوری، شـهرها را در موقعیتی قرار داده که نیازمند رویکردهای نوین برنامه‌ریزی هسـتند (Bryson, 2018; Feleki et al., 2020).در این میـان، برنامه‌ریزی سـنتی جامع که بر کنترل کاربری اراضـی و طرح‌های تفصـیلی متمرکز بود، دیگر پاسـخگوی پویایی‌های شهری نیست. (Klijn & Koppenjan, 2020) به همین دلیل، برنامه‌ریزی راهبردی با تأکید بر آینده‌نگری، انعطاف‌پذیری و مشـارکت ذی‌نفعان، جایگزین مناسـبی برای هدایت توسـعه شـهری محسـوب می‌شـود. هم‌زمان، گذار به توسـعه پایدار شـهری بدون اصـلاح سـازوکارهای حکمرانی امکان‌پذیر نیسـت. چالش‌های نهادی، تمرکزگرایی و ضـعف در سـازوکارهای ارزیابی زیسـت‌محیطی می‌تواند چشـم‌اندازهای توسعه را از مسیر پایداری منحرف کند. تجربه‌های بین‌المللی نشـان می‌دهد که کیفیت حکمرانی شـهری، انسـجام نهادی و چارچوب‌های سـیاسـت‌گذاری، نقش تعیین‌کننده‌ای در موفقیت یا ناکامی برنامه‌های توسـعه پایدار دارند (Aina et al., 2019). از این منظر، تلفیق آینده‌پژوهی مشارکتی با اصلاحات حکمرانی، به یکی از ضرورت‌های برنامه‌ریزی شهری معاصر تبدیل شده است.

یکی از ابزارهای کلیدی برنامه‌ریزی راهبردی، چشـم‌انداز شهری است. چشم‌انداز، تصویری مطلوب و الهام‌بخش از آینده شـهر است که جهت‌دهنده تصمیمات امروز می‌شود . (McPhearson et al., 2017; Nenonen, 2015) بر خلاف برنامه‌های جامع که معمولاً توسـط کارشـناسـان و به‌صـورت بالا به پایین تدوین می‌شـوند، چشـم‌اندازسازی مشارکتی بر مشـارکت فعال شهروندان، بخش خصوصی، جامعه مدنی و دولت محلی تأکید دارد (Ashrafi ۲۰۱۸Dixon et al., ; & Malekzadeh, 2011).این رویکرد نه‌تنها مشـروعیت و پذیرش اجتماعی بیانیه چشـم‌انداز را افزایش می‌دهد، بلکه به غنای معرفتی و واقع‌گرایی آن نیز کمک می‌کند (Ortegon-Sanchez et al., 2016).

تدوین چشـم‌انداز شـهری در ایران با چالش‌های متعددی روبه‌رو اسـت: فرهنگ مشارکتی ضعیف در برنامه‌ریزی شهری، تمرکزگرایی در ساختار حکمرانی که استقلال شهرداری‌ها را محدود کرده، ضعف ظرفیت نهادی برای مدیریت فرآیندهای مشارکتی و راهبردی، و عدم تداوم مدیریتی که پیگیری بلندمدت برنامه‌ها را دشوار می‌کند (Radosavljević et al., 2020). همدان نیز از این چالش‌ها مسـتثنی نیسـت. علی‌رغم تهیه طرح‌های متعدد جامع و تفصـیلی، شـهر همچنان با مسـائل سـاختاری روبه‌رو اسـت و فقدان یک بیانیه چشم‌انداز مشترک و پذیرفته‌شده که بتواند اقدامات شهرداری، بخش خصوصی و شهروندان را هماهنگ کند، یکی از خلأهای اساسی است.

شـهر همدان با جمعیتی بالغ بر ۶۷۶۱۰۵ نفر (سـالنامه آماری اسـتان همدان، ۱۴۰۰)، یکی از کهن‌ترین شهرهای ایران و جهان محسـوب می‌شـود. در سال ۱۳۸۵، مجلس شورای اسلامی در مصوبه‌ای این شهر را (پایتخت تاریخ و تمدن ایران) اعلام کرد و از این رو همدان به‌عنوان یکی از شـهرهای مهم گردشـگری و فرهنگی کشـور شـناخته می‌شـود. این شهر، همانند دیگر کلان‌شـهرهای کشـورهای درحال‌توسـعه، روند رشـد و توسـعه خود را طی می‌کند و ممکن است در آینده با چالش‌های مشابه آن‌ها مواجه شود. با این حال، بررسی آمارهای سالانه نشان می‌دهد که به ظرفیت‌های بالقوه همدان در مسیر توسعه کمتر توجه شده است؛ ظرفیت‌هایی که می‌توانند برای تسهیل و تسریع حرکت به سمت راهبرد بهینه توسعه شـهری به بهترین نحو به‌کار گرفته شوند. در این زمینه، مدیریت شهری ایران با ضعف حکمروایی محلی، روابط دوسویه ضـعیف بین مردم و مدیریت شهری، و ناتوانی در پاسخگویی به نیازهای شهروندان مواجه است. همدان نیز با چالش‌های جدی همچون فرسـودگی بافت تاریخی، آلودگی هوا، مهاجرت نخبگان، ضـعف زیرساخت‌ها و کمبود مشارکت شهروندی دسـت‌وپنجه نرم می‌کند و فقدان یک (تصـویر واحد و مشترک) از آینده، باعث تشتت در تصمیم‌گیری‌ها و ناهماهنگی در اقدامات شده است.

در این بسـتر، پرسـش اسـاسی این است که چگونه می‌توان یک بیانیه چشم‌انداز جامع، مشارکتی و مبتنی بر اجماع برای شـهر و شـهرداری همدان تدوین کرد که بتواند جهت‌دهنده توسعه پایدار شهری در افق ۱۴۲۲ باشد و مؤلفه‌های کلیدی

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-18]

آن کدامند؟ این پژوهش با هدف پاسخ به این پرسش و پر کردن این خلأ، فرآیندی مشارکتی برای تدوین بیانیه چشم‌انداز همدان طراحی و اجرا کرده و به دنبال ارائه چارچوبی عملیاتی است که بتواند نقطه عطفی در مسیر توسعه پایدار این شهر باشد.

مبانی نظری

چشم‌انداز شهری و جایگاه آن در برنامه‌ریزی راهبردی

چشم‌انداز شهری به‌عنوان یکی از مفاهیم کلیدی در برنامه‌ریزی راهبردی، تصویری مطلوب، الهام‌بخش، و قابل‌تصور از آینده شهر است که توسط جامعه محلی تعریف و پذیرفته می‌شود .(McPhearson et al., 2017) برخلاف پیش‌بینی‌های فنی که بر روندهای گذشته و حال متکی هستند، چشم‌انداز بر آنچه باید باشد تأکید دارد و ماهیتی هنجاری دارد .(Nenonen, 2015) این تصویر آرمانی، نه‌تنها جهت‌دهنده تصمیمات امروز است، بلکه انگیزه‌ای برای تحرک جمعی و بسیج منابع فراهم می‌کند (Ortegon-Sanchez et al., 2016).

از منظر نظری، چشم‌انداز سه کارکرد اساسی دارد:

۱- نخست، کارکرد جهت‌دهی : چشم‌انداز مسیر حرکت شهر را مشخص می‌کند و به‌عنوان قطب‌نمایی برای تصمیمات راهبردی عمل می‌کن. (Bryson, 2018) در غیاب چشم‌انداز، تصمیمات شهری معمولاً واکنشی، کوتاه‌مدت، و فاقد انسجام هستند.

۲-دوم، کارکرد انگیزشی: چشم‌انداز با ترسیم تصویری جذاب از آینده، انگیزه و امید را در میان ذی‌نفعان ایجاد می‌کند و آن‌ها را به مشارکت فعال ترغیب می‌کند .(John et al., 2015)

۳- سوم، کارکرد هماهنگی: چشم‌انداز چارچوبی مشترک برای هماهنگی اقدامات بخش‌های مختلف (دولتی، خصوصی، مدنی) فراهم می‌کند و از پراکندگی و تضاد در سیاست‌ها جلوگیری می‌کند .(Klijn & Koppenjan, 2020)

در برنامه‌ریزی راهبردی، چشم‌انداز نقطه آغاز فرآیند است. پس از تدوین چشم‌انداز، مأموریت، که بیانگر دلیل وجودی سازمان یا شهر است، اهداف راهبردی، که نتایج کلیدی مورد انتظار را مشخص می‌کنند، و استراتژی‌ها، که راه‌های دستیابی به اهداف را تعریف می‌کنند، تدوین می‌شوند. (Bryson, 2018) بدون چشم‌انداز روشن، این عناصر فاقد انسجام و جهت خواهند بود. چشم‌انداز همچنین معیاری برای ارزیابی پیشرفت و تطبیق استراتژی‌ها با تغییرات محیطی فراهم می‌کند .(Feleki et al., 2020).

سیر تحول چشم‌اندازسازی شهری در ادوار مختلف تحولات حکمرانی

چشم‌اندازسازی شهری در طول دهه‌های اخیر تحولات بنیادینی را تجربه کرده است که بازتاب تغییرات عمیق‌تر در نحوه مدیریت شهرها و تعامل میان دولت، بازار و جامعه مدنی است (Albrechts,2004; Healey,2006). در گذشته، چشم‌انداز شهری صرفاً تصویری فیزیکی از آینده مطلوب بود که توسط کارشناسان در چارچوب برنامه‌ریزی جامع تدوین می‌شد (Hall,2002). اما امروزه، چشم‌اندازسازی به فرآیندی پویا، مشارکتی و آینده‌پژوهانه تبدیل شده که در آن ذی‌نفعان متعدد در تعریف آینده مشترک شهر نقش دارند (Shipley & Michela,2002; Khakee,2006). این تحول، همزمان با گذار از حکومت متمرکز به حکمرانی شبکه‌ای و چندسطحی رخ داده است. حکمرانی شبکه‌ای بر تعامل میان بازیگران دولتی، خصوصی و مدنی تأکید دارد و چشم‌اندازسازی مشارکتی را به‌عنوان مکانیسمی برای توزیع قدرت تصمیم‌گیری و ایجاد اجماع مطرح می‌کند (Innes & Booher,2010). بررسی سیر تحول چشم‌اندازسازی در ادوار مختلف حکمرانی، به درک بهتر چالش‌ها و فرصت‌های پیش‌روی شهرهای معاصر کمک می‌کند.

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-18]

جدول ۱. سیر تحول چشم‌اندازسازی شهری در ادوار مختلف تحولات حکمرانی

دوره/بازه زمانی	رویکرد برنامه‌ریزی	الگوی حکمرانی	ماهیت چشم‌انداز	ویژگی‌های کلیدی	پیامدها و نتایج	محدودیت رویکرد	منابع
اول: جامع و عقلانی ۱۹۵۰-۱۹۷۰	برنامه‌ریزی جامع (Comprehensive Planning)	حکومت متمرکز	تصویر فیزیکی- کالبدی ثابت از آینده	بالا به پایین؛ عقلانیت علمی؛ کنترل و پیش‌بینی؛ مداخله جامع؛ بلندمدت اما غیرانعطاف‌پذیر	طرح‌های جامع شهری؛ زونینگ؛ کنترل توسعه فیزیکی	نادیده گرفتن مشارکت مردمی؛ عدم انعطاف‌پذیری در برابر تغییرات سریع؛ تمرکز بیش‌ازحد بر کالبد.	Faludi (1973); Hall (2002); Taylor (1998); Friedmann (1987); Healey (1997)
دوم: راهبردی ۱۹۸۰-۱۹۹۰	برنامه‌ریزی راهبردی (Strategic Planning)	حکمرانی شبکه‌ای اولیه	فرآیند پویا، آینده‌نگر، هدف‌گرا	باز و مشارکتی؛ خلاق؛ انعطاف‌پذیر؛ عمل‌گرا؛ تمرکز بر مسائل اساسی؛ یکپارچگی استراتژی	هماهنگی بلندمدت شهری؛ جهت‌دهی به سیاست‌ها؛ روشن‌سازی مقصد شهر؛ پیوند برنامه‌ریزی با عملیات	غفلت از سناریوسازی‌های بلندمدت و عدم‌قطعیت‌ها؛ غلبه نگاه اقتصادی- مدیریتی بر هویت فرهنگی.	Albrechts (2004); Bryson (2011); Mintzberg (1994); Dogan (2011); Papalova (2014); Steinberg (2005); Dixon et al. (2018)
سوم: مشارکتی ۲۰۰۰- ۲۰۱۰	چشم‌اندازسازی مشارکتی (Participatory Visioning)	حکمرانی خوب	تصویر مشترک از آینده؛ توافق جمعی؛ مبتنی بر ارزش‌ها	پایین به بالا یا ترکیبی؛ شفافیت؛ پاسخگویی؛ فراگیری؛ ایجاد اجماع؛ مشروعیت اجتماعی؛ رفت و برگشت مکرر	روایت مشترک برای شهر؛ انسجام بین ذی‌نفعان؛ واقع‌گرایی؛ غنای دانش محلی؛ پذیرش عمومی بالاتر	خطر عوام‌زدگی در غیاب هدایت تخصصی؛ دشواری در تجمیع نظرات متناقض ذی‌نفعان بدون چارچوب علمی.	Nam (2013) - Albany 2030؛ Filep et al. (2015) - Bali؛ Schroeder (2020) - Piura؛ Shipley & Michela (2006); Innes & Booher (2010); Khakee (2002)
چهارم: آینده‌پژوهانه ۲۰۰۱ تاکنون	چشم‌اندازسازی آینده‌پژوهانه (Foresight-based Visioning)	حکمرانی تطبیقی	مدیریت عدم‌قطعیت؛ هویت پایدار و تاب‌آور؛ افق بلندمدت؛ چالش‌برانگیز اما دست‌یافتنی	بلندمدت؛ پایدار؛ منسجم؛ ترکیب ابعاد ایدئولوژیک، فنی و میراثی؛ هویت آینده شهر (تاریخ و تمدن، شهر باغ، سبک زندگی اسلامی-ایرانی، شهر هوشمند، اقتصاد رقابتی)	هدایت توسعه پایدار؛ تقویت اعتماد عمومی؛ انسجام هویت شهری؛ تاب‌آوری در برابر تغییرات؛ چشم‌انداز ماندگار	نیاز به تلفیق ساختاریافته روش‌های اسنادی، مشارکتی و آینده‌پژوهی برای شهرهای تاریخی.	Dixon et al. (2018) - Reading 2050؛ Tuiskunen et al. (2015)؛ John et al. (2015)؛ McPhearson et al. (2016); Folke et al. (2005); Ostrom (2010)

مرور ادبیات و سیر تحول چشم‌اندازسازی شهری نشان می‌دهد که رویکردهای برنامه‌ریزی از مدل‌های جامع و بالابه‌پایین (که فاقد انعطاف‌پذیری لازم بودند) به سمت رویکردهای راهبردی و سپس مشارکتی تغییر مسیر داده‌اند (جدول ۱). با این حال، تحلیل انتقادی این روند مشخص می‌کند که اتکای صرف به هر یک از این رویکردها پاسخگوی پیچیدگی‌های

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-18]

شهرهای تاریخی در دوران معاصر نیست؛ چرا که رویکردهای راهبردی غالباً از عمق آینده‌نگری بلندمدت غافل بوده‌اند و رویکردهای مشارکتیِ صرف نیز گاه به دلیل فقدان پشتوانه تخصصی، به نتایج واقع‌گرایانه منجر نشده‌اند.

پیشینه پژوهش

در راستای بررسی تجربیات داخلی و خارجی پیرامون چشم انداز سازی و روش های متداول مورد استفاده پژوهشگران، به بررسی پیشینه پژوهش های همراستا و مرتبط در ۲ دهه گذشته پرداخته شده است.

جدول ۲.بررسی پژوهش های همراستا

عنوان پژوهش	نگارنده/سال	نمونه مورد بررسی	روش تحقیق
بررسی عوامل مؤثر بر تعیین چشم‌اندازهای توسعه شهری، مطالعه موردی: شهر بندر انزلی	حسن‌زاده باغی، سلاری‌پور (۱۴۰۲)	بندر انزلی	توصیفی تحلیلی-اسنادی پیمایشی
واکاوی فرایند تکوین منطقه شهری: چهار چشم‌انداز	گودرزوند چگینی و عباسی ورکی (۱۴۰۱)	قزوین	توصیفی تحلیلی-اسنادی فراتحلیل
تحقق چشم‌انداز و اهداف برنامه عملیاتی-راهبردی ۵ ساله شیراز (۱۳۹۲-۱۳۹۷)	رهبرنیا، سعیدی رضوانی و دولت‌آبادی (۱۴۰۱)	شیراز	توصیفی تحلیلی-اسنادی پیمایشی
تبیین ساختار فضایی نواحی شهری استان گیلان به منظور چشم‌اندازسازی مشارکت‌محور جهت تقویت مدیریت پایدار شهری	رحیمی‌پور شیخانی، امامی، محمودی‌چناری، نصیری جان‌آقا(۱۴۰۱)	اطاقور، چوبر، صومعه‌سرا (گیلان)	توصیفی تحلیلی-اسنادی پیمایشی
برنامه‌ریزی مشارکتی بر اساس استراتژی CDS در شهرهای مرزی (مطالعه موردی: شهر مرزی اشنویه)	هوشیار (۱۴۰۰)	اشنویه	توصیفی تحلیلی-اسنادی پیمایشی
عوامل مؤثر در ارائه طرح چشم‌انداز توسعه در منطقه روستایی هزارجریب	ریاحی و همکاران (۱۴۰۰)	منطقه روستایی هزارجریب	توصیفی تحلیلی-اسنادی پیمایشی
تدوین چشم‌انداز شهر سرخس تا برنامه‌ریزی عملیاتی شهرداری	رهنما، شاددل (۱۳۹۹)	سرخس	توصیفی تحلیلی-اسنادی پیمایشی
مقایسه تطبیقی الزامات نهادی الگوواره برنامه‌ریزی راهبردی با برنامه‌ریزی راهبردی ساختاری شهر تهران	ملک‌پور اصل، تیغ‌سازاده (۱۳۹۹)	تهران	تحلیل تطبیقی
راهبرد توسعه منطقه‌ای (RDS) راهکاری برای تدوین چشم‌انداز توسعه منطقه‌ای: مطالعه موردی شهرستان رشت	یاسوری، سجودی (۱۳۹۵)	رشت	توصیفی تحلیلی-اسنادی
برنامه‌ریزی راهبردی و تدوین چشم‌انداز شهر ساوه	اشرفی، جان‌بان‌زاده (۱۳۹۳)	ساوه	توصیفی تحلیلی
چشم‌اندازسازی مشارکتی در فرآیند استراتژی توسعه شهری (CDS)، مطالعه موردی: شهر مراغه	اشرفی و ملک‌زاده (۱۳۹۰)	مراغه	توصیفی تحلیلی- پیمایشی
Community participation in Historic Kyrenia مشارکت اجتماعی در گیرنه ی تاریخی	Kermizi & Karaman(2022)	گیرنه، قبرس	توصیفی تحلیلی- پیمایشی
Strategic Planning and Management Model for the Regeneration of Historic Urban Landscapes: The Case of Historic Center of Novi Pazar in Serbia مدل برنامه‌ریزی و مدیریت استراتژیک برای بازآفرینی مناظر شهری تاریخی: مطالعه موردی مرکز تاریخی نووی پازار در صربستان	Radosavljević(2020)	نووی پازار، صربستان	توصیفی تحلیلی- پیمایشی
A Citizen-Defined Vision for the City's Future. A New Contribution to the Discourse of Citizen Participation in Piura, Peru چشم‌اندازی تعریف‌شده توسط شهروندان برای آینده شهر: مشارکت جدید در گفتمان مشارکت شهروندی در پیورا، پرو	Schroeder (2020)	پرو	توصیفی تحلیلی- پیمایشی

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-18]

Using urban foresight techniques in city visioning: vision ۲۰۵۰Lessons from the Reading استفاده از تکنیک‌های آینده‌نگری شهری در چشم‌اندازسازی شهر: درس‌هایی از چشم‌انداز ردینگ ۲۰۵۰	Dixon et al. (2018)	ردینگ، انگلستان	توصیفی تحلیلی
Host community visioning: The case of Bali چشم‌اندازسازی جامعه میزبان: مورد بالی	Filep et al. (2015)	بالی، اندونزی	توصیفی تحلیلی
Citizen participation in visioning a progressive city: A ۲۰۳۰case study of Albany مشارکت شهروندی در چشم‌اندازسازی شهر پیشرو: مطالعه موردی آلبانی ۲۰۳۰	Nam(2013)	آلبانی، ایالات متحده	توصیفی تحلیلی

بررسی پیشینه پژوهش‌های هم‌راستا در دو دهه گذشته (جدول ۲) نیز حاکی از آن است که اگرچه مطالعات متعددی به تدوین چشم‌انداز پرداخته‌اند، اما اکثر آن‌ها دارای خلأهای روش‌شناختی مشخصی هستند. نقطه ضعف عمده این مطالعات، تک‌بعدی بودن روش‌شناسی (اکتفا به تحلیل اسنادی یا پیمایش محدود) و عدم تفکیک ساختاریافته میان (مشارکت عمومی شهروندان) و (آینده‌پژوهی تخصصی خبرگان) است. پژوهش حاضر برای پر کردن این خلأ، از یک مدل آمیخته سه‌مرحله‌ای (تحلیل اسناد، پیمایش و مصاحبه گسترده، و در نهایت اعتبارسنجی در ۹ پنل تخصصی) بهره برده است تا علاوه بر جبران کاستی‌های مطالعات پیشین، چشم‌اندازی مبتنی بر هویت تاریخی و تاب‌آوری برای شهر همدان تدوین نماید.

نوآوری پژوهش حاضر نسبت به مطالعات پیشین

پژوهش حاضر با پرهیز از نگاه تک‌بعدی مطالعات پیشین، رویکردی آمیخته و سه‌مرحله‌ای را برای تدوین چشم‌انداز شهر همدان به کار گرفته است. از منظر روش‌شناختی، تمایز این مطالعه در ترکیب تحلیل اسناد گسترده (۶۰ سند برنامه‌ریزی از ۵ شهر جهانی و ۸ شهر ایرانی)، پیمایش میدانی و در نهایت اعتبارسنجی در پنل‌های تخصصی با مشارکت ۱۰۵ نفر از خبرگان و ذی‌نفعان است. در فرآیند تحلیل کیفی، بیش از ۴۴۰۰ کد اولیه در نرم‌افزار MAXQDA استخراج گردید. این داده‌ها طی سه مرحله سیستماتیک شامل کدگذاری باز (شناسایی مفاهیم اولیه)، کدگذاری محوری (برقراری پیوند میان مقوله‌ها) و کدگذاری انتخابی (دستیابی به مقوله هسته)، پالایش و در قالب مضامین اصلی دسته‌بندی شدند تا پشتوانه تجربی و تحلیلی مستدلی برای چشم‌انداز فراهم کنند.

از حیث محتوایی و زمینه‌ای، در حالی که عمده پژوهش‌های پیشین بر یک محور خاص (مانند گردشگری یا صنعت) یا بر ابزارهای محدود گردآوری داده استوار بوده‌اند، این مطالعه ابعاد هویت تاریخی–تمدنی، توسعه پایدار، شهر هوشمند و تاب‌آوری را به‌طور یکپارچه در بستر نهادی و فرهنگی یک شهر تاریخی میانی (همدان) صورت‌بندی کرده است. با تأکید بر نقش محوری شهرداری در حکمرانی شهری و تلفیق نظام‌مند آینده‌پژوهیِ تخصصی با مشارکت گسترده شهروندان و جامعه مدنی، این پژوهش مدلی کاربردی و بومی‌سازی‌شده ارائه می‌دهد که علاوه بر افزایش مشروعیت اجتماعی و قابلیت اجرایی طرح، امکان استفاده از نتایج آن را برای سایر شهرهای دارای بافت تاریخی مشابه در ایران فراهم می‌سازد.

روش تحقیق

این پژوهش از نظر هدف، کاربردی و از نظر ماهیت، آمیخته (کیفی–کمی) است و با رویکرد تحلیل مضمون/تحلیل تماتیک انجام شده است. در این پژوهش، برای شناسایی شاخص‌ها، مؤلفه‌ها و ابعاد مرتبط با چشم‌انداز شهر و شهرداری همدان از ترکیب روش‌های کیفی و کمی بهره گرفته شد. تحلیل مضمون به‌عنوان روشی نظام‌مند برای شناسایی، سازمان‌دهی، تحلیل و تفسیر الگوها و مضامین موجود در داده‌های متنی به‌کار گرفته شد؛ روشی که می‌تواند داده‌های پراکنده و متنوع را به داده‌هایی منسجم، غنی و قابل تفسیر تبدیل کند و از این طریق، امکان استخراج مفاهیم و الگوهای معنادار را فراهم آورد.

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-18]

در این پژوهش، گردآوری داده‌ها از دو منبع اصـــلی، یعنی منابع کتابخانه‌ای و میدانی انجام شـــد. در بخش کتابخانه‌ای، اسـناد فرادسـت و همدسـت و نیز تجربه شـهرهای منتخب داخلی و خارجی مورد بررسـی قرار گرفت تا تصویر روشنی از قابلیت‌ها، نقش‌ها و جایگاه‌های متصـور برای شـهر همدان در سـطوح محلی، اسـتانی، ملی و بین‌المللی به دست آید. در بخش میدانی نیز از مصـاحبه‌های نیمه‌سـاختاریافته، پرسـشـنامه و پنل‌های تخصصی استفاده شد تا نظرات و دیدگاه‌های ذی‌نفعان، ذی‌نفوذان، مدیران شـهری، نخبگان و شهروندان گردآوری و تحلیل شود. برای تحلیل داده‌های حاصل از این ابزارها از روش تحلیل محتوا و نرم‌افزار MAXQDA 2018 اسـتفاده شـد. در نهایت، بیش از ۴۴۰۰ کد و مضـمون از داده‌های گردآوری‌شده استخراج گردید.

فرایند پژوهش در سه گام اصلی اجرا شد:

گام اول: بررسی اسناد فرادست و همدست

در این گام، ۶۰ سند در سطوح ملی، استانی و محلی که به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم با شهر همدان مرتبط بودند، مرور و تحلیل شـدند. هدف از این بررسی، استخراج انتظارات، قابلیت‌ها و جایگاه‌هایی بود که برای شهر همدان در اسناد مختلف ترسیم شده بود. افزون بر این، تجربه ۱۳ شهر منتخب شامل ۵ شهر جهانی (پالرمو، بوستون، کپنهاگ، آتن و استانبول) و ۸ شهر ملی (تهران، اصفهان، مشهد، شیراز، قزوین، تبریز، کرمان و شهرکرد) نیز بررسی شد. معیار انتخاب ۵ شهر جهانی، موفقیت و پیشـگامی آن‌ها در تدوین و اجرای چشـم‌اندازها در سـطح بین‌المللی، قدمت تاریخی (کهن‌شهر بودن) و تشابه ویژگی‌های سـاختاری آن‌ها با شـهر همدان بوده اسـت. همچنین، ۸ شهر ملی به این دلیل به‌عنوان نمونه داخلی انتخاب شـدند که در حوزه برنامه‌ریزی شـهری و چشـم‌اندازسـازی از سـایر شهرهای ایران پیشگام‌تر بوده و تجارب مدونی برای الگوبرداری داشته‌اند.

گام دوم: انجام مصاحبه و توزیع پرسشنامه

برای جلب مشارکت بازیگران کلیدی و ذی‌نفعان شهری، از دو ابزار مصاحبه نیمه‌ساختاریافته و پرسشنامه استفاده شد. در بخش مصـاحبه‌ها، بیش از ۱۸۰ نفر از مدیران شـهری، اعضـای شـورای اسـلامی شهر، نمایندگان دستگاه‌های اجرایی و نهادهای مرتبط، نخبگان، کارشـناسـان، نمایندگان بخش خصوصی و سازمان‌های مردم‌نهاد مشارکت داشتند. معیار توقف مصـاحبه‌ها در این مرحله، رسـیدن به (اشـباع نظری) (Theoretical Saturation) بود؛ یعنی زمانی که مصـاحبه‌های جـدیـد، داده یـا مفهوم تازه‌ای به پژوهش اضـــافه نمی‌کردند. همچنین برای بهره‌گیری از دانش و دیدگاه شـــهروندان، پرسـشـنامه در دو نوبت و به دو صورت چاپی و الکترونیکی توزیع شد. در مجموع، ۱۴۶ پرسشنامه چاپی و ۵۳ پرسشنامه الکترونیکی تکمیل و وارد فرایند تحلیل شـد. داده‌های به‌دست‌آمده از این مرحله نیز با تحلیل محتوا و کدگذاری نظام‌مند بررسی شدند.

گام سوم: تشکیل پنل‌های تخصصی و اشکال‌زدایی

پس از تحلیل نتایج حاصـل از دو گام پیشـین، پیش‌نویس بیانیه چشـم‌انداز و پروتکل پنل در اختیار خبرگان قرار گرفت. سـپس در جلسات حضوری، فرایند تدوین چشم‌انداز و اجزای آن تشریح شد و دیدگاه‌های خبرگان به‌دقت ثبت گردید. در مجموع، ۹ پنل تخصـصـی با حضـور ۱۰۵ نفر از خبرگان شـهری تشـکیل شـد تا نسـخه نهایی چشـم‌انداز و اجزای آن اعتبارسنجی و نهایی شود.

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-18]

برای رفع هرگونه ابهام آماری، تعداد دقیق مشارکت‌کنندگان در مراحل مختلف میدانی پژوهش (مجموعاً ۴۸۴ نفر مشارکت‌کننده مستقیم) به تفکیک در جدول زیر ارائه شده است:[۱]

جدول ۳. جدول تجمعی مشارکت‌کنندگان در پژوهش

مرحله پژوهش	ابزار گردآوری داده	تعداد مشارکت‌کنندگان	گروه هدف
گام دوم	مصاحبه نیمه‌ساختاریافته	۱۸۰ نفر	مدیران شهری، نخبگان، نمایندگان نهادها
گام دوم	پرسشنامه (چاپی و الکترونیکی)	۱۹۹ نفر (۱۴۶ چاپی + ۵۳ الکترونیکی)	شهروندان و ذی‌نفعان عمومی
گام سوم	پنل‌های تخصصی	۱۰۵ نفر	خبرگان شهری و متخصصان برنامه‌ریزی
جمع کل	–	**۴۸۴ نفر**	–

اعتبارسنجی پژوهش

از آنجا که پژوهش حاضر در چند فاز مجزا و متوالی طراحی و اجرا شده، هر فاز نقش تأییدکننده و اعتبارسنجی فاز پیشین را ایفا می‌کند. با این حال، برای مستندسازی دقیق علمی، از معیارهای مشخصی استفاده شد:

- پایایی: برای سنجش پایایی فرایند کدگذاری متن‌ها و مصاحبه‌ها، از شاخص ضریب توافق بین کدگذاران استفاده شد؛ به‌این‌ترتیب که بخشی از داده‌ها توسط دو ارزیاب مستقل کدگذاری شد و پس از محاسبه، ضریب توافق در سطح قابل‌قبولی ارزیابی گردید که نشان‌دهنده ثبات ابزار است.
- روایی: علاوه بر سازگاری درونی میان فازهای مختلف (همسویی یافته‌های اسناد، مصاحبه‌ها و پرسشنامه‌ها)، روایی کیفی پژوهش از طریق بازبینی توسط اعضا صورت گرفت. در گام نهایی نیز اعتبار محتوایی مدل استخراج‌شده از طریق بررسی مستند، تکرار و بازتولید مضامین کلیدی توسط ۱۰۵ خبره در پنل‌های تخصصی مستقل به تأیید رسید.

نمونه مطالعاتی

شهر همدان یکی از شهرهای غربی و کوهستانی ایران و مرکز شهرستان و استان همدان است. شهرستان همدان در ناحیه میانی استان واقع شده و بر اساس آخرین تقسیمات کشوری، مشتمل بر ۲ بخش (مرکزی و شراء) و ۹ دهستان و ۴ شهر (همدان، مریانج، قهاوند، جورقان) است. مساحت شهر همدان حدود ۹۰ کیلومتر مربع است (Sabetian, 2015). جمعیت این شهر بر اساس آخرین سرشماری عمومی نفوس و مسکن در سال ۱۳۹۵ برابر با ۶۷۶۱۰۵ نفر بود.

[۱] توضیح: هرگونه اشاره احتمالی در سایر بخش‌های متن به ارقام بالاتر نظیر ۱۰۰۰ نفر، ناظر بر درگیری غیرمستقیم یا توزیع اولیه ابزارها بوده است و آمار قطعی مشارکت‌کنندگان مؤثر که داده‌های آن‌ها وارد فرایند تحلیل شده، ۴۸۴ نفر است

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-18]

نمودار ۱: فرآیند پژوهش

یافته های تحقیق

مفاهیم یافت شده در گام اول پژوهش

در شرح خدمات برنامه راهبردی-عملیاتی شهر و شهرداری همدان، اسناد فرادست با عناوین زیر مورد بحث قرار گرفت:

•در ابتدا جمع‌آوری، بررسی و استنتاج از قوانین، مقررات و دستورالعمل‌های مرتبط و تهیه اسناد بالادستی برنامه، مجموعه‌ای از اسناد، قوانین و طرح‌های فرادست در سه سطح ملی، استانی و محلی مرور گردید و از هر کدام از اسناد مورد بررسی نکات قابل استفاده برای برنامه راهبردی-عملیاتی شهر و شهرداری همدان احصاء گردید.

•سپس مبتنی بر مطالعات و مرور اسناد فرادست با عنوان جایگاه شهر در اسناد فرادست، نقش و کارکردی که برای شهر همدان در اسناد فرادست تعریف گردیده احصاء گردید.

ابتدا طیف گسترده‌ای از سیاست‌ها، قوانین، اسناد و طرح‌های توسعه مورد مرور و بررسی قرار گرفتند. سپس اسناد فرادست در قالب شکلی با عنوان جایگاه شهر همدان در اسناد فرادست جمع بندی شد. در جدول۴ مفاهیم و گزاره‌های قابل ارائه برای چشم‌انداز توسعه شهری همدان در شش حوزه شهری، از اسناد فرادست مستخرج و آورده شده است:

جدول۴. مطالب به کار گرفته شده در اسناد فرادست ملی و استانی

نام سند و سال انتشار	مفاهیم کلیدی و پرتکرار
برنامه ششم توسعه کشور، سند چشم انداز توسعه استان همدان، سند چشم‌انداز بیست ساله ایران ۱۴۰۴، سیاست‌های کلی نظام در تمام حوزه ها، سند چشم‌انداز استان همدان در افق ۱۴۰۴، مصوبه مجلس شورای‌اسلامی و شورای‌عالی شهرسازی در سال ۱۳۸۵، پیش‌نویس الگوی پایه اسلامی-ایرانی پیشرفت، قانون احکام دائمی برنامه‌های توسعه کشور، قانون هوای پاک، قانون ساماندهی، تولید و عرضه مسکن، قانون شهرداری، قانون نوسازی و عمران شهری، قانون مدیریت پسماندها، مصوبه شورای عالی شهرسازی و معماری ایران در خصوص ضوابط و مقررات ارتقاء کیفی سیما و منظر شهری، ضوابط ملی آمایش سرزمین	حمایت از گروه های ناتوان و کم توان، ایمن سازی فضاهای شهری، احیاء، حفظ و صیانت از میراث تاریخی و فرهنگی شهر،افزایش سطح پوشش خدمات شهری، توسعه روش های نوین آبیاری و مکانیزاسیون آبیاری فضاهای سبز شهری،توسعه فضاهای فرهنگی، توسعه زیرساخت های الکترونیکی ارائه خدمات، توسعه سامانه های کنترلی و مراقبتی هوشمند، اجرای چرخه مدیریت بهره‌وری، بهبود شبکه حمل و نقل و سامانه ترافیک درون شهری، توسعه و بهبود زیر ساخت ها و خدمات فرهنگی ورزشی، هوشمند سازی شهر و مدیریت فناورانه آن، توسعه فضاهای گردشگری، ارائه خدمات بهداشتی درمانی برتر در شهرهمدان با رویکرد عرضه به استان های همجوار و کشورهای عراق

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-18]

، لایحه درآمد پایدار و هزینه‌ها شهرداری‌ها و دهیاری‌ها، تصویب‌نامه مدیریت فضای سبز
، شیوه‌نامه اجرایی احداث و راهبری محل دفن بهداشتی پسماندهای عادی شهری، دستورالعمل تشکیل ستاد مدیریت بحران در شهرداری‌ها
، دستورالعمل اجرایی ساماندهی مشاغل، صنوف و فعالیت‌های شهری، دستورالعمل طرز تهیه و تدوین، اجرا و تفریغ بودجه شهرداری، دستورالعمل پیاده‌سازی سیستم‌های اطلاعات مکانی در شهرداری‌های کشور، الزامات فنی احداث و راهبری تاسیسات پردازش مکانیکی و بیولوژیکی پسماند (کمپوست)، آیین‌نامه ساماندهی مشاغل و اصناف مزاحم شهری، شیوه‌نامه مکان‌یابی و الزامات ایمنی و بهداشتی اتاق‌های مادر و کودک در فضاهای عمومی شهرها، نقشه راه نوسازی و تحول در مدیریت و نظام اداری شهرداری‌های کشور، دستورالعمل هوشمندسازی سامانه حمل و نقل بار شهری و حومه‌ای، مصوبه هیأت وزیران در زمینه اقدامات اجتماعی –فرهنگی در کلان‌شهرها، سند ملی احیاء، بهسازی و نوسازی و توانمندسازی بافت‌های فرسوده شهری، برنامه جامع اصلاح نظام اداری: دوره دوم (۹۹–۹۷)، برنامه ملی توسعه گردشگری، طرح جامع حمل و نقل کشور، چشم‌انداز توسعه منطقه زاگرس (۱۳۹۳)، طرح کالبدی منطقه زاگرس (۱۳۸۰)، نظریه پایه توسعه استان، برنامه آمایش استان، سند راهبردی و برنامه عملیاتی توسعه استان همدان (۱۴۰۰–۱۳۹۸)، طرح جامع ناحیه مرکزی همدان، طرح جامع شهر همدان، طرح جامع حمل و نقل و ترافیک شهر همدان، بیانیه گام دوم انقلاب (۱۳۹۷)، برش استان همدان از سند مهندسی فرهنگی کشور (۱۴۰۲)، سند آمایش صنعت و معدن منطقه سه کشوری (شامل استان همدان، ۱۴۰۱)، سند علم و فناوری استان همدان (۱۴۰۰)، اطلس سرمایه گذاری استان همدان (۱۴۰۲)، بیانات رهبر معظم انقلاب در باب شهرسازی و مدیریت شهری، بیانات رهبر معظم انقلاب در سفر به همدان (۱۳۸۳)

و سوریه، ارتقا جایگاه شهر همدان به عنوان یکی از قطب های برتر گردشگری با اعتبار جهانی با توجه به تعداد جاذبه های فراوان و منحصر به فرد تاریخی، فرهنگی و طبیعی، تقویت شهر همدان بعنوان پشتیبان فعالیت های تولیدی و خدماتی استان و مرکز فعالیت های دانش پایه و فناورانه، توسعه و تقویت زیرساخت های ارائه خدمات درمانی تخصصی و برتر با قابلیت ارائه در منطقه غرب کشور و توسعه گردشگری سلامت، تجهیز شدن همدان به زیر ساخت های مورد نیاز توسعه گردشگری و ارتقا نقش گردشگری این شهر در محیط پیرامون و استان، ارتقای نقش شهرهمدان به عنوان مرکز فناوری و مدیریت منابع توسعه فعالیت های کشاورزی استان، ارتقای صنایع دانش بنیان و خدمات برتر در شهر همدان جهت ایفای نقش در منطقه غرب در چارچوب سیاست های آمایشی کشور، تقویت و ارتقای نقش شهر همدان به عنوان مرکز حمایت فنی، علمی و مشاوره ای از توسعه بخش صنعت و شکل گیری خوشه های صنعتی در استان، تجهیز کریدورهای منتهی به شهر همدان به شبکه های حمل و نقل چندگانه، افزایش پیوندهای خواهرخواندگی در سطح ملی و فراملی، گسترش نظم و انضباط شهری، توسعه زیرساخت‌های شهر دانش‌پایه، گسترش عدالت اجتماعی و فضایی در شهر، گسترش خدمات با رویکرد ارائه به مناطق همجوار، گسترش فرهنگ مسئولیت‌پذیری و مشارکت‌طلبی، افزایش حجم سرمایه اجتماعی، ایجاد چارچوب نظام نوآوری شهری، تقویت رقابت‌پذیری شهری، توسعه نهادهای مشارکت سنتی همچون مساجد، مراکز محلات و ...، توسعه سلامت شهری، توسعه و گسترش فعالیت‌های سازگار با محیط زیست شهر و منطقه، توسعه شهری مبتنی بر نمادها و الگوهای بومی و ایرانی– اسلامی، توسعه و گسترش قطب‌های گردشگری (طبیعی، فرهنگی، مذهبی و سلامت) با محوریت مناطق و مراکز هویت‌ساز، ایجاد مراکز و پاتوق‌های محله‌ای، حمایت از توسعه NGOها و مشارکت مردم در حفظ محیط زیست شهر و پیرامون، توسعه حمل‌ونقل عمومی، شهری دوستدار محیط زیست، تقویت و برجسته‌سازی عناصر تاریخی، ایرانی، اسلامی و نمادین هویت‌ساز در توسعه کالبدی شهر، توسعه کالبدی مبتنی بر ملاحظات محیطی و طبیعی، تاب‌آور نمودن شهرها در مقابل مخاطرات محیطی، توسعه چارچوب جامع مدیریت بحران‌های شهری، ایجاد زیرساخت‌های کارآمد حمل و نقل با توجه به موقعیت منطقه‌ای، ایجاد صنایع برتر با پیچیدگی اقتصادی بالا، ارتقای جایگاه پایتخت تاریخ و تمدن و ثبت جهانی آن، تضمین حقوق شهرنشینی و شهروندی، ترمیم ساختار و هویت فضایی–کالبدی شهر در پیوند با مرکز تاریخی همدان، ایمن‌سازی شهر به ویژه بافت‌های ناکارآمد، حاشیه و تاریخی در برابر مخاطرات طبیعی و انسانی، ایمن‌سازی زیرساخت‌های حمل و نقل عمومی، پالایش فعالیت‌ها و انتقال و ساماندهی فعالیت‌های مزاحم و ناهمخوان به محیط شهر، توسعه و افزایش گرایش و تمایل به استفاده از حمل و نقل عمومی در بین شهروندان، هوشمندسازی نظام مدیریت حمل و نقل عمومی، توسعه و گسترش زیرساخت‌ها، امکانات و تسهیلات فراغتی متناسب با نیازهای شهروندان، ظرفیت‌سازی اجتماعی، اقتصادی و مدیریتی، برخوردار از محیط زیست

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-18]

	سالم و پایدار و عاری از ریزگردها، تقویت نقش و جایگاه عناصر گردشگرپذیر و کاتالیزور توسعه اقتصادی، اجتماعی و کالبدی در محله‌ها و مناطق فرسوده و ناکارآمد، ایفای نقش شهر همدان به عنوان حلقه واسط و اتصال شهرها و مناطق مرکزی کشور با استان‌ها و مراکز شهری مرزی غرب کشور جهت تعامل با کشور عراق و سوریه، ارتقای نقش شهر همدان به عنوان مرکز فناوری و مدیریت منابع توسعه فعالیت‌های کشاورزی استان و کانون صنایع دانش‌بنیان، توسعه دیپلماسی شهری در راستای چشم‌انداز "استانی دارای تعامل فعال در سطح بین‌المللی"، تبدیل شدن به مرکز اصلی طب مدرن و سنتی و ارائه خدمات برتر و تخصصی پزشکی و درمانی در منطقه غرب کشور، پایدارسازی اقتصادی مجموعه شهری همدان به ویژه با تأکید بر توسعه پایدار بخش گردشگری، توسعه مراکز پردازش و بازیافت پسماند شهری شمال استان در سایت مدیریت پسماند شهر همدان، برنامه‌پذیری شهرداری‌ها و ایجاد منابع درآمدی پایدار برای شهرداری

محورهای مهم چشم‌انداز در مقیاس جهانی موثر بر چشم‌انداز شهر همدان

بـا توجه به تفاوت ماهوی نظام مدیریتی و برنامه‌ریزی این شـــهرها، تجارب برنامه‌ای آنها الزاماً مشـــابه با هم و با نظام برنامه‌ریزی شهرهای ایران نبوده است. برخی از این شهرها همچون بوستون دارای برنامه‌ای با فرایند تا حدودی مشابه با برنامه حاضـر هسـتند؛ با این حال آنچه که در حوزه چشم‌اندازسازی در این شهرها شایان توجه است و قابل الگو برداری می باشد در جدول۵ نمایش داد می شود:

جدول ۵. مفاهیم به کارگرفته شده در چشم‌انداز شهرهای خارجی مطالعه شده

ردیف	شهر	مفاهیم کلیدی چشم انداز
۱	بوستون	شهر باز، شهر قابل دسترس، شهر عادل، شهر ایمن، شهر سالم، شهر محله‌ها، شهر حامی، شهر اجتماع، شهر مقاوم، شهر تاب‌آور، شهر اعتماد، شهر مشارکت، شهر آینده‌نگر، شهر یادگیری، شهر عاری از کربن، شهر آینده، شهر آماده، شهر سبز، شهر پارک‌ها، شهر دسترس‌پذیر، شهر فضاهای عمومی، شهر شاداب، شهر چالاک، شهر خانواده، شهر بچه‌ها، شهر متصل، شهر دوچرخه، شهر روان، شهر هوشمند، شهر برنامه‌پذیر، شهر دیجیتال، شهر همکاری، شهر تجارب، شهر خلاق، شهر نوآور، شهر فرهنگ، شهر هنر، شهر همگان، شهر عمومی، شهر سازگار
۲	کپنهاگ	شهر جهانی، شهر دانش، شهر سرمایه‌پذیر، شهر همکاری، شهر رشد، شهر ماهر، شهر پایدار، شهر نوآور، شهر سالم، شهر شراکت، شهر سبز، شهر خلاق، شهر تخصص، شهر هوشمند، شهر کیفیت، شهر پذیرا، شهر روابط، شهر رقابت‌پذیر، شهر هم‌زیستی، شهر رفاه و آسایش، شهر منسجم، شهر زندگی، شهر عادل، شهر قابل‌دسترس، شهر کیفیت
۳	پالرمو	شهر هوشمند، شهر باز، شهر فرهنگ، شهر اجتماع، شهر فناوری، شهر پایدار، شهر نوین، شهر یکپارچه، شهر مبادله، شهر پیاده‌راه، شهر دوچرخه، شهر قابل دسترس
۴	آتن	شهر پاسخگو، شهر سبز، شهر تاریخی، شهر توسعه گر، شهر شهروندمدار، شهر خلاق و نوآور، شهر دیجیتال، شهر تاب‌آور، شهر امن، شهر فعال، شهر پویا، شهر سازگار با اقلیم، شهر جهانی، شهر عادل، شهر قابل دسترس، شهر رقابت‌پذیر
۵	استانبول	شهر جهانی، شهر زندگی، شهر عادل، شهر زیست‌پذیر، شهر تاب‌آور، شهر نوآور، شهر سازگار با محیط‌زیست، شهر پایدار، شهر پویا، شهر آینده‌نگر، شهر دیجیتال، شهر همگانی، شهر قابل دسترس، شهر یکپارچه

محورهای مهم چشم‌انداز در مقیاس ملی موثر بر چشم‌انداز شهر همدان

آنچه که از تجارب این شـهرها در خصـوص چشـم‌اندازسـازی قابل ذکر اسـت را می‌توان در جدول ۶به صـورت خلاصه مشاهده نمود:

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-18]

جدول ۶. مفاهیم به کارگرفته شده در چشم‌انداز شهرهای داخلی مطالعه شده

ردیف	شهر	مفاهیم کلیدی چشم انداز
۱	تهران	شهر باهویت، شهر هوشمند و دانش‌محور، شهر سبز، شهر شاداب و سرزنده، شهر ایمن، شهر پایدار، شهر منسجم، شهر روان، شهر عادل، شهر رفاه و آرامش، شهر جهانی، شهر مدرن، شهر رقابت‌پذیری، شهر چندکارکردی
۲	اصفهان	شهر باهویت، شهر الهام‌بخش، شهر نماد، شهر حکمت‌محور، شهر مردم‌مدار، شهر عادل، شهر ارزش، شهر خلاق، شهر با نشاط، شهر الگو، شهر مسئولیت‌پذیر، شهر چشم‌انداز، شهر ایمن، شهر هوشمند، شهر سالم، شهر مدرن، شهر پویا، شهر رفاه، شهر علم، شهر جهانی، شهر زندگی
۳	مشهد	شهر فناوری‌محور، شهر آرامش، شهر شادابی، شهر ایمن، شهر جهانی، شهر باهویت، شهر ملی، شهر پایدار، شهر چندکارکردی، شهر فعال، شهر زندگی، شهر خاطره
۴	شیراز	شهر راز، شهر جهانی، شهر اخلاق، شهر رقابت‌پذیر، شهر میزبان، شهر الگو، شهر میعاد، شهر خلاق، شهر چندکارکردی، شهر هوشمند، شهر مدرن، شهر دوستدار محیط، شهر رویداد، شهر ارزش‌آفرین، شهر شاد، شهر هویت‌مدار، شهر زیست‌پذیر، شهر کارآمد، شهر مشارکت
۵	قزوین	باغ‌ها، شهر هویت‌مدار، شهر انسان‌محور، شهر محله‌ها، شهر شاد، شهر سبز، شهر خلاق، شهر هوشمند، شهر ایمن، شهر انسجام‌بخش، شهر برنامه‌پذیر، شهر پاسخگو، شهر روان، شهر عادل، شهر الگو، شهر فناوری‌محور
۶	تبریز	شهر تاب‌آور، شهر سرزنده، شهر منسجم، شهر با هویت، شهر متعادل، شهر تاریخی–فرهنگی، شهر سالم، شهر دانش‌بنیان، شهر سبز، شهر گردشگری، شهر پایدار، شهر یکپارچه، شهر جهانی، شهر الگو
۷	کرمان	شهر یکپارچه، شهر انسان‌محور، شهر سرزنده، شهر تاب‌آور، شهر دانش‌محور، شهر پایدار، شهر جهانی، شهر زیبا، شهر هوشمند، شهر دانشگاهی، شهر پویا، شهر مدرن، شهر گردشگری، شهر زائرپذیر، شهر خلاق، شهر ایمن، شهر شهروندمحور، شهر مقاومت و هنر ایرانی، شهر سالم
۸	شهر کرد	شهر سالم، شهر صنایع دستی، شهر گردشگری، شهر رویدادمحور، شهر هوشمند، شهر خلاق، شهر فرهنگی، شهر پایدار، شهر زیست‌پذیر، شهر ورزشی، شهر شهروندمحور، شهر سازگار با محیط‌زیست، شهر سبز، شهر یکپارچه، شهر قانون‌مدار، شهر زیبا، شهر مشارکتی، شهر برخوردار، شهری با منابع غنی کشاورزی، شهر شاد

تحلیل تطبیقی و استخراج الگوهای مشترک جهت کاربست در چشم‌انداز همدان

مرور نظام‌مند جداول ۴، ۵ و ۶ نشان‌دهنده الگوهای مشترک و پرتکراری در اسناد فرادست و تجربه شهرهای موفق ملی و جهانی است که به‌عنوان خوراک فکری و تحلیلی در تدوین چشم‌انداز شهر همدان مورد استفاده قرار گرفته‌اند. مقایسه این مفاهیم حاکی از سه الگوی کلان است:

۱. پایداری، تاب‌آوری و هوشمندی (الگوی مسلط جهانی): در تمامی شهرهای خارجی (نظیر بوستون، کپنهاگ و استانبول) تأکید بر مفاهیمی چون (شهر تاب‌آور)، (شهر سبز/عاری از کربن)، و (شهر هوشمند/دیجیتال) مشهود است. این مفاهیم که در اسناد ملی نیز (مانند قانون هوای پاک و دستورالعمل‌های هوشمندسازی) الزام شده‌اند، مستقیماً در چشم‌انداز همدان در قالب مفاهیمی چون (شهر تاب‌آور در برابر مخاطرات)، (محیط زیست سالم) و (مدیریت فناورانه و هوشمند) بازتاب یافته است.

۲. هویت‌مداری و برندسازی شهری (الگوی مسلط شهرهای داخلی): تجربه شهرهایی مانند اصفهان، شیراز و تبریز نشان می‌دهد که تکیه بر مزیت‌های تاریخی و فرهنگی (شهر باهویت، شهر تاریخی، شهر گردشگری) محور اصلی چشم‌انداز است. این الگو، با توجه به جایگاه همدان در اسناد فرادست (تأکید بر پایتخت تاریخ و تمدن، و قطب گردشگری غرب کشور)، در بیانیه چشم‌انداز همدان به‌صورت برجسته‌سازی (هویت تاریخی–تمدنی)، (توسعه قطب‌های گردشگری طبیعی و فرهنگی) و (ایفای نقش منطقه‌ای و فراملی) تجلی یافته است.

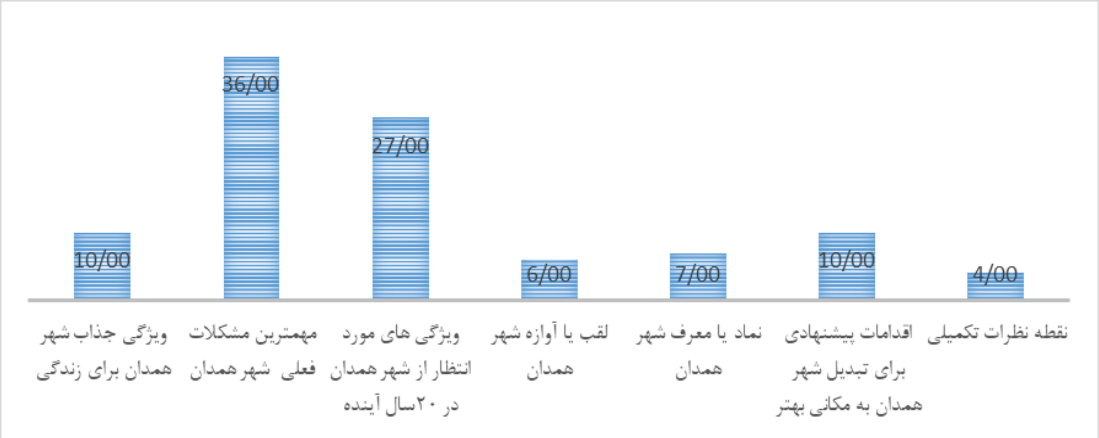
۳. شهروندمحوری و زیست‌پذیری (الگوی مشترک): هر دو گروه شهرهای داخلی و خارجی بر (شهر عادل، شهر همگان، مشارکتی و سرزنده) تأکید دارند. این مؤلفه در پیوند با اسناد بالادستی (گسترش عدالت اجتماعی و فضایی)، شالوده بخش اجتماعی چشم‌انداز همدان را با تأکید بر (ظرفیت‌سازی اجتماعی)، (تضمین حقوق شهروندی) و (حکمرانی مشارکتی) شکل داده است.

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-18]

در واقع، بیانیه چشم‌انداز شهر همدان، صرفاً یک انشای آرمانی نیست؛ بلکه نقطه تلاقیِ (الزامات قانونی اسناد فرادست) (مانند نقش‌آفرینی در منطقه غرب کشور)، (الگوهای نوین جهانی) (هوشمندسازی و تاب‌آوری) و (مزیت‌های رقابتی بومی) (هویت تاریخی و گردشگری) است که از دل تحلیل تطبیقی این جداول استخراج و بومی‌سازی شده است.

مفاهیم یافت شده در گام دوم پژوهش

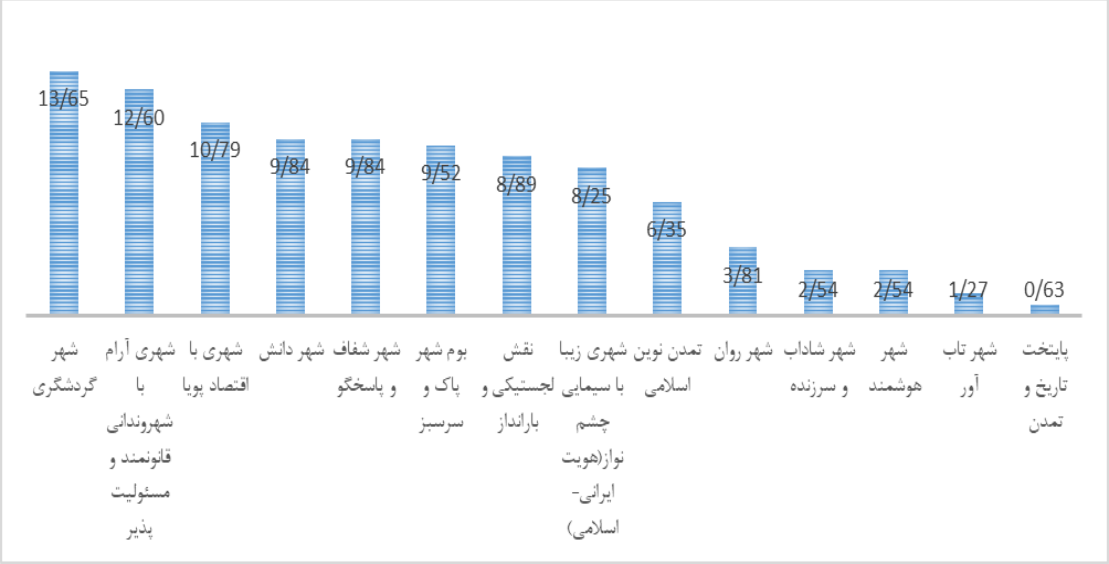
برای دست یابی به اشباع نظری و محتوایی در مضامین یافت شده، این گام در چهار دور، سه دور مصاحبه با ۱۷۴ نفر از خبرگان شهری و یک دور نظر سنجی عمومی از مردم صورت گرفت. از مجموع ۵۰۰۰ کد اخذ شده در گام دوم پژوهش از تحلیل محتوای پرسشنامه‌ها و مصاحبه ها، در مرحله اول بیشترین میزان فراوانی مربوط به مضمون " مهمترین مشکلات فعلی شهر همدان" با ۳۶٪ می باشد، و کمترین فراوانی کدها مرتبط با مضمون" نقطه نظرات تکمیلی" با میزان ۴٪ است. در مرحله اول نمودار ۲ گویای میزان فراوانی کدهای اخذ شده می باشد:

نمودار شماره۲. میزان فراوانی کدهای اخذ شده در دور اول

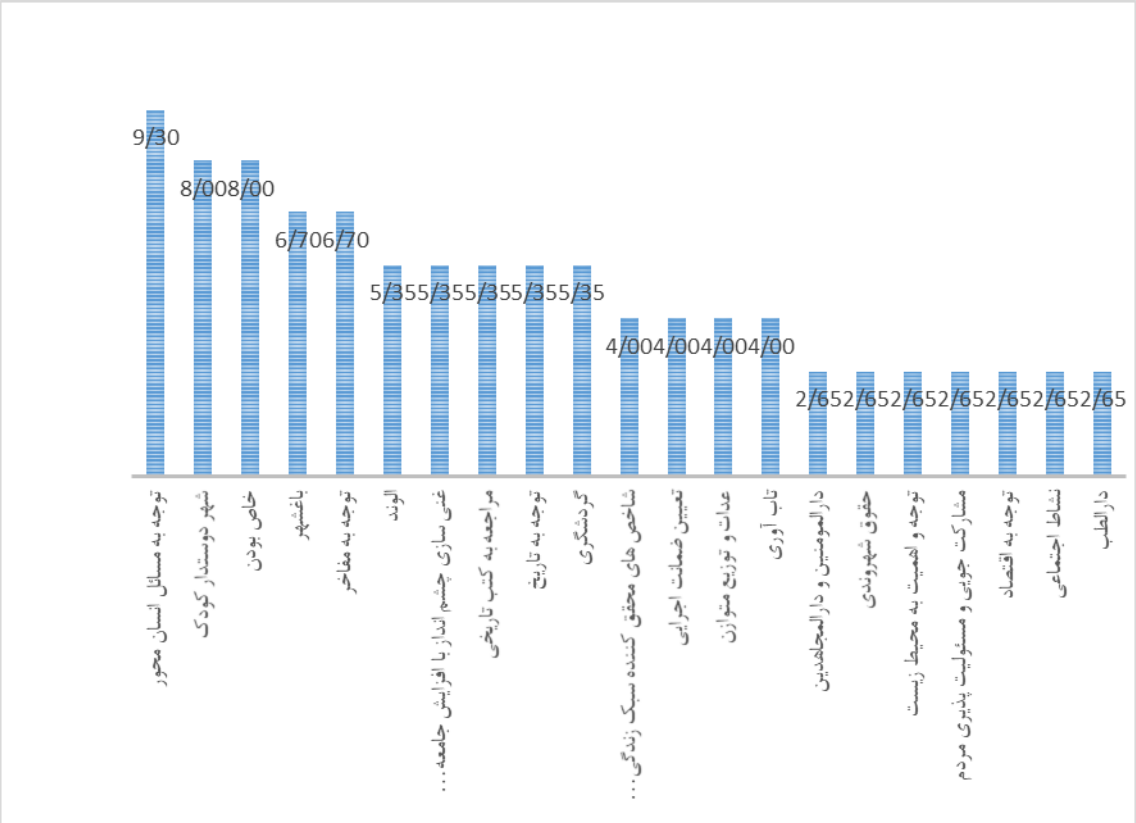
در دور دوم مصاحبه ها، بیشترین میزان فراوانی طبق نمودار۳ مربوط به کدی با مضمون" شهر گردشگری" با میزان ۱۳٫۶۵ درصد و پس از آن کدی با مضمون" شهری آرام با شهروندان قانونمند و مسئولیت پذیر" با میزان فراوانی ۱۲٫۰۶ درصد است. همچنین کمترین میزان فراوانی به کدی با مضمون"پایتخت تاریخ و تمدن" با میزان ۰٫۶۳ درصد مرتبط می باشد.

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-18]

نمودار۳. میزان فراوانی کدهای اخذ شده در دور دوم

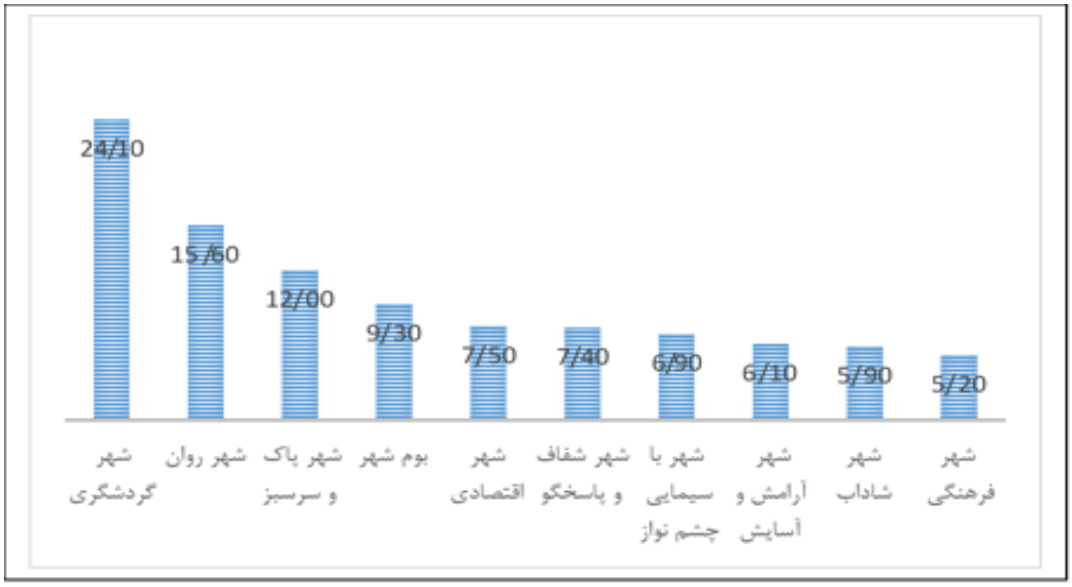
در دور سوم مصاحبه ها کدها و مضامین مشابه دور دوم اخذ گردید، که نشان دهنده دستیابی به اشباع نظری و محتوایی در کدها و مضامین است. این مفهوم گویای آن است که با انجام مصاحبه های جدید، مورد تازه و ناآشنایی بدست نمی‌آیدکدها و مضامین مستخرج در دور سوم مصاحبه ها در نمودار ذیل قابل مشاهده است:

نمودار۴. میزان فراوانی کدهای اخذ شده در دور سوم

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-18]

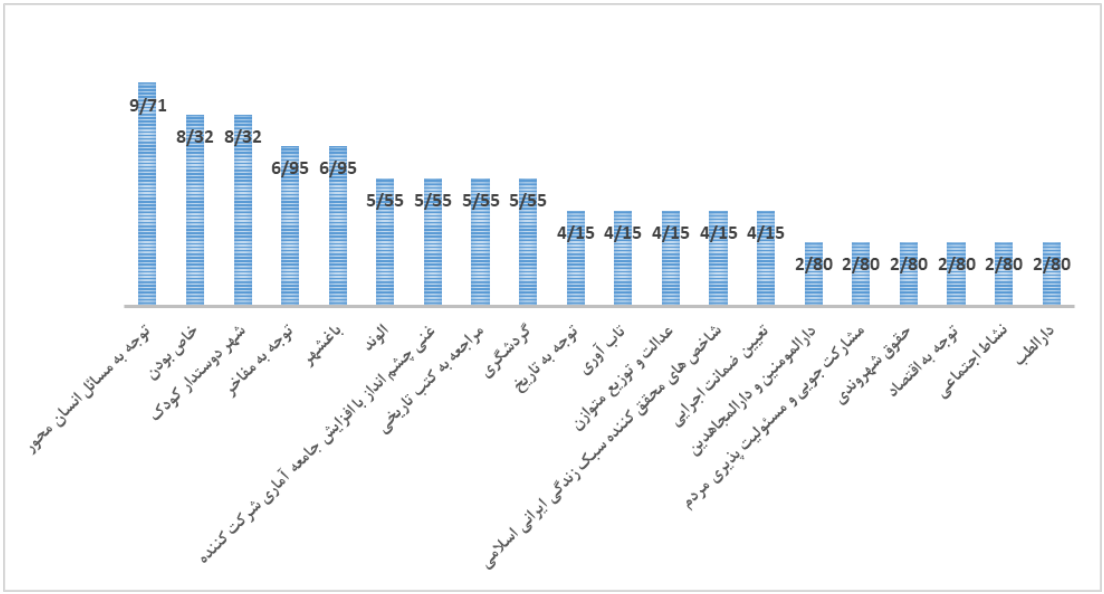
در دور چهارم از گام دوم پژوهش، در نظر سنجی عمومی توسط مردم، طبق نمودار۵، بیشترین فراوانی مربوط به کد با مضمون" شهر گردشگری" و کمترین فراوانی مربوط به کدی با مضمون" شهر فرهنگی" می باشد.

نمودار۵. میزان فراوانی کدهای اخذ شده در دور چهارم

مفاهیم یافت شده در گام سوم پژوهش

در گام سوم پژوهش حاضر، مصاحبه‌های جدیدی با اقشار مختلف اعم از مسئولین و شهروندان صورت گرفت که حسن‌ختامی بر گام‌های صورت گرفته قبل باشد. شیوه کار گام سوم پژوهش به این شکل است که ابتدا پیش‌نویس بیانیه چشم‌انداز و پروتکل پنل در اختیار خبرگان قرار گرفته و سپس در جلسه‌ای حضوری، مراحل تدوینِ چشم‌انداز و اجزای آن توضیح داده شده است. با پایان پنل‌های اشکال‌زدایی، داده‌ها به کمک نرم‌افزار MAXQDA تحلیل شدند و انتقاداتِ پرتکرار، به‌صورت نمودار زیر رخ‌نمون می‌گردد:

نمودار ۶. میزان فراوانی مضامین استخراج شده از پنل های اشکال زدایی(گام سوم)

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-18]

در نهایت، با بررسی مصاحبه‌ها، نظرسنجی، اسناد فرادست و هم‌تراز دریافتیم که یک چشم‌انداز باید الهام‌بخش، چالش‌برانگیز و مرجعی باشد که تمام اهداف شهر از آن ناشی می‌شود و تصویر کلی از آینده‌ای را ترسیم کند که شهر در پی تحقق آن است.

بر این اساس، چشم‌انداز باید مختصر، سرراست و برای مسئولان و عموم مردم قابل‌فهم باشد. همچنین باید مشارکتی بوده و آرزوهای تمام ساکنان و ذی‌نفعان شهر را در برگیرد. چشم‌انداز باید دارای افق و محدوده زمانی مشخص باشد و از آرمان‌ها که خواسته‌های همیشگی و غایی یک جامعه‌اند، متمایز باشد. علاوه بر این، باید واقع‌بینانه و قابل‌دسترس باشد؛ به این معنا که امکان تحقق آن وجود داشته باشد و از ایده‌آل‌پردازی صرف فاصله بگیرد. عناصر به‌کاررفته در چشم‌انداز باید با ویژگی‌های جغرافیایی و محیطی شهر متناسب و مرتبط باشند و در نهایت، چشم‌انداز هر شهر باید منحصربه‌فرد و خاص همان شهر باشد تا پتانسیل‌های آن را برای دستیابی به آینده‌ای بهتر آزاد کند.متعاقب مصاحبه ها و تشکیل پنل های اشکال زدایی انجام گرفته در پایان گام سوم پژوهش بیانیه چشم‌انداز شهر همدان تدوین شد که به شرح زیر ارائه می گردد:

پایتخت تاریخ و تمدن ایران، باغ شهرِ همدان، در افق ۱۴۲۲ شهری است؛

۱.محقق کننده سبک زندگی اسلامی ایرانی، سرزنده و با نشاط

۲.تاب آور همپای الوند و گسترنده ی شکوه تاریخی به آینده

۳.شهری دانش بنیان، هوشمند با اقتصادی رقابتی مبتنی بر خدمات برتر همچون گردشگری و صنایع برتر

۴.بوم شهری دسترس پذیر، زیبا و پاک، آرام و ایمن با فضاهای عمومی متنوع و گسترده

۵.شهری با حکمرانی تراز انقلاب اسلامی با مدیریت شهریِ خلاق، بهره ور و شفاف و شهروندانی قانون‌مند، مشارکت جو و مسئولیت پذیر

تشریح کاراکتر ها و لغات به کار گرفته شده در بیانیه چشم‌انداز دور سوم

در راستای تدقیق مفاهیم به‌کاررفته در بیانیه چشم‌انداز توسعه شهر همدان و پاسخ به ملاحظات روش‌شناختی، مؤلفه‌های کلیدی بیانیه بر اساس ادبیات نظری متناظر، اسناد رسمی بالادستی و شواهد استخراج‌شده از داده‌های پژوهش (مصاحبه با خبرگان و نظرسنجی شهروندی) به شرح زیر تبیین می‌گردد:

۱. پایتخت تاریخ و تمدن ایران: این عبارت در بیانیه در نقش یک (نشانه هویتی و ویژند (برند) شهری) تدوین شده است تا تمایزپذیری فضایی و خوانایی هویت شهر را افزایش دهد. این مفهوم مبتنی بر بیانات و اسناد رسمی کشور در تعریف جایگاه تاریخی همدان (دفتر حفظ و نشر آثار، ۱۳۸۳) و همچنین تکرار فراوان کدهای مرتبط با (میراث کهن) در مصاحبه با خبرگان بومی انتخاب شده است که بازتاب‌دهنده ضرورت پیوند ساختار کالبدی با روایت‌های هویتی شهر است (گلکار، ۱۳۸۴).

۲. باغ‌شهرِ همدان: مفهوم باغ‌شهر در این سند به عنوان یک الگوی اکولوژیک توسعه پایدار با تأکید بر حفظ کریدورهای طبیعی و پیوند سازمان‌یافته بافت مسکونی با باغات پیرامونی شهر معنا می‌شود. این مفهوم در پنل‌های نهایی اشکال‌زدایی (دور سوم) و با اتکا به پیشینه طبیعی شهر همدان، به عنوان یک جهت‌گیری راهبردی کالبدی برای مقابله با توسعه متصلب فیزیکی تعریف و درج شده است (حبیبی و رضایی، ۱۳۹۲).

۳. سبک زندگی اسلامی–ایرانی: این واژه به جایگاه الگوهای بومی در رفتار اجتماعی، تعاملات محله‌ای و طراحی انسان‌مدار فضاهای شهری اشاره دارد. در بیانیه حاضر، این مفهوم به ابعاد عملیاتی نظیر طراحی فضاهای عمومی خانواده‌محور، امنیت فضایی گروه‌های اجتماعی و الگوهای مصرف پایدار بر اساس اسناد توسعه فرهنگی کشور (مصوب شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۴۰۲) ترجمه شده است تا قابلیت ارزیابی کالبدی بیابد (پورمحمدی و همکاران، ۱۳۹۵).

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-18]

۴. سرزندگی و نشاط: در تحلیل داده‌های پیمایش شهروندی، ارتقای کیفیت زیست اجتماعی و رفع خمودگی فضایی از اصلی‌ترین اولویت‌های مردم استخراج شد. سرزندگی شهری در ادبیات برنامه‌ریزی شهری، متکی بر شاخص‌هایی چون تنوع کاربری، پیاده‌پذیری و فعالیت‌پذیری ۲۴ ساعته فضاها تعریف می‌شود (رضایی‌راد و همکاران، ۱۴۰۳؛ John et al., 2015). این واژه با استناد به مطالبات مستقیم شهروندان در نظرسنجی، به عنوان یک ضرورت سیاستی در بیانیه قرار گرفت.

۵. تاب‌آور همپای الوند: تاب‌آوری به ظرفیت زیرساخت‌های فیزیکی، اقتصادی و اجتماعی شهر در مواجهه با شوک‌ها و تنش‌های طبیعی یا انسان‌ساز اشاره دارد. استناد به واژه جغرافیایی (الوند) در کنار این مفهوم، علاوه بر اشاره نمادین به پایداری تاریخی شهر، در راستای اصل (مکان‌مندی و انحصاری بودن) بیانیه چشم‌انداز صورت گرفته است (رهبر و همکاران، ۱۳۹۳؛ McPhearson et al., 2017).

۶. گسترنده شکوه تاریخی به آینده: این عبارت به عنوان یک پل مفهومی میان (حفاظت از میراث باستانی) و (توسعه نوین شهری) تعریف می‌شود. در ادبیات توسعه شهری، هدفِ این رویکرد پیشگیری از موزه‌ای شدن مطلق شهر و تبدیل سرمایه‌های نمادین گذشته به پیشران‌های اقتصادی و هویتی نوین برای نسل‌های آینده است (Radosavljević et al., 2020).

۷. شهری دانش‌بنیان و هوشمند: این مفاهیم بر ارتقای نقش نوآوری، اقتصاد دانش‌محور و به کارگیری فناوری اطلاعات و ارتباطات (ICT) در تسهیل خدمات عمومی و تصمیم‌گیری داده‌محور تأکید دارند. این مضمون مستقیماً از اسناد توسعه فناوری استان (سند علم و فناوری استان همدان، ۱۴۰۰) و تحلیل مصاحبه‌های نخبگان استخراج شده و مبنای نظری آن بر ارتقای مشارکت شهروند هوشمند و حکمرانی داده‌محور استوار است (رضایی‌راد و صادقی‌پور، ۱۴۰۴؛ Nam, 2013).

۸. اقتصاد رقابتی مبتنی بر خدمات برتر (گردشگری و ...): این بند بر تخصص‌گرایی اقتصادی بر پایه مزیت‌های رقابتی شهر همدان متمرکز است. تحلیل کیفی کدهای پژوهش نشان داد که رسته گردشگری و خدمات وابسته با فراوانی بالا، محرک اقتصادی اول شهروندان و نخبگان است. خدمات برتر شامل گردشگری خلاق، خدمات پزشکی منطقه‌ای و ترانزیت کالا است که در اسناد رسمی بالادستی منطقه نیز به رسمیت شناخته شده است (سند آمایش صنعت، معدن و تجارت منطقه سه، ۱۴۰۱).

۹. بوم‌شهر: مفهوم بوم‌شهر نشان‌دهنده جهت‌گیری پایدار زیست‌محیطی، مدیریت بهینه پسماند، بهره‌وری انرژی و توسعه زیرساخت‌های سبز در جهت کاهش ردپای اکولوژیک شهر است. در داده‌های مصاحبه‌ها، چالش‌های مربوط به منابع آب و آلودگی‌های محیطی، ضرورت استناد به این مفهوم نظری را به عنوان یکی از ارکان اصلی چشم‌انداز توجیه نموده است (حسن‌زاده باغی و سلاری‌پور، ۱۴۰۲؛ John et al., 2015).

۱۰. دسترس‌پذیر: در راستای تدقیق واژگان فنی حمل و نقل و جایگزینی عبارات مبهم، واژه دسترس‌پذیری انتخاب گردید. دسترس‌پذیری در برنامه‌ریزی شهری به معنای توزیع عادلانه فرصت‌ها و سهولت دسترسی همه اقشار جامعه به کاربری‌ها، حمل و نقل همگانی و فضاهای شهری با کمترین هزینه و زمان است (Simon, 2016; David & David, 2017).

۱۱. زیبا و پاک: این زوج مفهومی به ابعاد کیفی منظر شهری، آراستگی کالبدی و کیفیت محیط‌زیست شهری اشاره دارد. طبق خروجی نظرسنجی این پژوهش، نارسایی‌های سیما و منظر شهری و مسائل زیست‌محیطی از دغدغه‌های اصلی شهروندان است. بر اساس مبانی نظری، ارتقای منظر شهری و بهداشت محیط، پیش‌نیاز اساسی توسعه گردشگری پایدار و جذب سرمایه است (رضایی‌راد و همکاران، ۱۴۰۳؛ Feleki et al., 2020).

۱۲. آرام و ایمن با فضاهای عمومی متنوع و گسترده: این بند بر ضرورت ایجاد حس امنیت ادراک‌شده و آرامش روانی در شهر تأکید دارد. تنوع فضاهای عمومی به معنای ایجاد کاربری‌های جمعی مقیاس‌مند (از مقیاس محله تا شهر) برای

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-18]

تعاملات اجتماعی است که بسترساز ارتقای سرمایه اجتماعی و سلامت روان شهروندان می‌گردد (شیعه و حسینی، ۱۳۹۶؛ Guo et al., 2020).

۱۳. حکمرانی و مدیریت شهری خلاق، بهره‌ور و شفاف: این بند به جایگاه ساختار مدیریت شهری و ضرورت گذار به (حکمرانی خوب شهری) اشاره دارد. مفاهیم شفافیت، کارایی نهادی و مدیریت خلاق، به عنوان پاسخی به چالش‌های ساختاری مطرح‌شده در مصاحبه‌ها درج شده‌اند و مبانی نظری آن مستقیماً با مدل‌های تصمیم‌گیری چندسطحی و پاسخگویی نهادی همخوانی دارد (بوذرجمهری و همکاران، ۱۳۹۸؛ رفیعیان و احمدی، ۱۳۹۷).

۱۴. شهروندان قانون‌مند، مشارکت‌جو و مسئولیت‌پذیر: این واژگان بر نقش محوری (جامعه مدنی) و (سرمایه اجتماعی) در تحقق اهداف توسعه تأکید دارند. در برنامه‌ریزی راهبردی نوین، هیچ چشم‌اندازی بدون همسویی، مسئولیت‌پذیری و مشارکت فعال جامعه محلی محقق نخواهد شد؛ این جهت‌گیری بر مبنای نظریات برنامه‌ریزی مشارکتی توسعه شهری استوار است (اشرفی و ملک‌زاده، ۱۳۹۰؛ پورمحمدی و همکاران، ۱۳۹۵).

نتیجه‌گیری و پیشنهاد

هدف این پژوهش، تدوین بیانیه چشم‌انداز برای مجموعه مدیریت شهری همدان و شکل‌دهی به تصویری مشترک از آینده مطلوب شهر بود؛ تصویری که بازتاب‌دهنده نیازها، خواسته‌ها و آرمان‌های شهروندان، مدیران، خبرگان و دیگر ذی‌نفعان شهری باشد. وجود چنین تصویر مشترکی می‌تواند به هم‌سویی اقدامات، افزایش انسجام سازمانی و جهت‌دهی مؤثرتر به تصمیم‌ها و برنامه‌های توسعه شهری کمک کند.

پژوهش حاضر با رویکردی آمیخته و در سه گام انجام شد. در گام نخست، ۶۰ سند ملی، استانی و محلی بررسی و تجربه پنج شهر منتخب جهانی و هشت شهر منتخب داخلی تحلیل شد. نتایج این بررسی تطبیقی نشان داد که مؤلفه‌هایی نظیر هویت مکانی، نوآوری، تاب‌آوری، پایداری، کیفیت زندگی و دسترس‌پذیری، از مفاهیم پرتکرار در چشم‌انداز شهرهای موفق محسوب می‌شوند. این مفاهیم، با توجه به ویژگی‌ها، ظرفیت‌ها و مسائل شهر همدان، به‌عنوان بخشی از مبانی تدوین بیانیه چشم‌انداز مورد استفاده قرار گرفتند.

در گام دوم، دیدگاه‌های شهروندان و خبرگان از طریق بیش از ۱۸۰ مصاحبه نیمه‌ساختاریافته، توزیع پرسشنامه در دو قالب چاپی و الکترونیکی و تحلیل بیش از ۵۰۰۰ کد با استفاده از نرم‌افزار MAXQDA استخراج و تحلیل شد. یافته‌ها نشان داد که مسائل و مشکلات جاری شهر، از مهم‌ترین دغدغه‌های مشارکت‌کنندگان بوده است؛ در عین حال، در میان مضامین مرتبط با آینده مطلوب همدان، مفهوم «شهر گردشگری» بیشترین فراوانی را به خود اختصاص داد. در گام سوم، پیش‌نویس بیانیه طی ۹ پنل تخصصی و با حضور ۱۰۵ نفر از خبرگان و صاحب‌نظران شهری بررسی، اصلاح و پالایش شد.

برآیند این فرایند سه‌مرحله‌ای، تدوین بیانیه‌ای است که همدان را در افق مورد نظر، شهری با هویت تاریخی و تمدنی، برخوردار از ظرفیت‌های طبیعی و باغی، سرزنده، تاب‌آور، دانش‌بنیان، هوشمند و دسترس‌پذیر ترسیم می‌کند. همچنین، در این بیانیه بر حکمرانی شهری کارآمد، شفاف، مشارکت‌پذیر و پاسخ‌گو تأکید شده است. مفاهیم به‌کاررفته در بیانیه، با اتکا به یافته‌های پژوهش، اسناد بررسی‌شده و نظر خبرگان انتخاب شده‌اند و می‌توانند مبنایی برای جهت‌دهی به سیاست‌ها، برنامه‌ها و اقدامات اجرایی مدیریت شهری همدان باشند.

بیانیه تدوین‌شده از چند منظر دارای اهمیت است. نخست، تلاش شده است میان هویت تاریخی و فرهنگی همدان، ظرفیت‌های طبیعی شهر، الزامات توسعه معاصر و نیازهای آینده‌محور پیوند برقرار شود. دوم، بیانیه حاصل تلفیق دیدگاه‌های شهروندان، خبرگان و بررسی اسناد است و صرفاً بر برداشت یا ترجیح یک گروه خاص استوار نیست. سوم، مفاهیم مطرح‌شده در آن قابلیت تبدیل شدن به اهداف راهبردی، سیاست‌های اجرایی، پروژه‌های اولویت‌دار و شاخص‌های ارزیابی را دارند. چهارم، اختصار، وضوح نسبی و قابلیت به‌خاطرسپاری بیانیه می‌تواند استفاده از آن را در فرایندهای مدیریتی، برنامه‌ریزی و ارتباط با شهروندان تسهیل کند.

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-18]

از منظر حکمرانی شهری، ناهماهنگی میان واحدهای سازمانی، تغییرات مدیریتی، پراکندگی تصمیم‌گیری‌ها و تعارض منافع میان ذی‌نفعان، از چالش‌های مهم در تحقق برنامه‌های بلندمدت شهری به شمار می‌رود. در این پژوهش، با مشارکت نزدیک به ۱۰۰۰ نفر در مراحل مختلف و برگزاری رفت‌وبرگشت‌های متعدد میان داده‌های شهروندی، نظر خبرگان و پنل‌های تخصصی، تلاش شد زمینه‌ای برای شکل‌گیری فهم مشترک از آینده مطلوب شهر فراهم شود. این رویکرد مشارکتی می‌تواند مقبولیت اجتماعی بیانیه و تعهد ذی‌نفعان به اجرای آن را تقویت کند؛ بااین‌حال، تداوم مشارکت در مراحل اجرا، پایش و بازنگری نیز ضروری است.

محدودیت‌های پژوهش

پژوهش حاضر، با وجود تلاش برای افزایش جامعیت و اعتبار یافته‌ها، با محدودیت‌هایی مواجه بوده است. نخست، نتایج به شرایط اجتماعی، اقتصادی، مدیریتی و نهادی شهر همدان در زمان انجام پژوهش وابسته است. ازاین‌رو، با توجه به پویایی شرایط شهری، تغییر اولویت‌های شهروندان و تحولات مدیریتی، تعمیم مستقیم یافته‌ها به دیگر شهرها یا حتی دوره‌های زمانی متفاوت در همدان باید با احتیاط انجام شود.

دوم، بخش مهمی از داده‌های پژوهش از طریق مصاحبه، پرسشنامه و تحلیل محتوای کیفی به دست آمده است. هرچند برای کاهش سوگیری، از منابع داده‌ای متنوع، کدگذاری نظام‌مند و پنل‌های تخصصی استفاده شد، تحلیل محتوای کیفی همواره می‌تواند تا حدی متأثر از برداشت مشارکت‌کنندگان و تفسیر پژوهشگر باشد. همچنین، داده‌های کمیِ حاصل از پرسشنامه‌ها عمدتاً بیانگر ادراک، ترجیح و اولویت پاسخ‌دهندگان در مقطع زمانی پژوهش هستند و لزوماً تمامی ابعاد عینی، فضایی و عملکردی شهر را پوشش نمی‌دهند.

سوم، محدودیت در دسترسی به برخی داده‌های به‌روز، به‌ویژه داده‌های تفصیلی اقتصادی، اجتماعی، محیط‌زیستی و عملکردی، امکان سنجش دقیق‌تر قابلیت تحقق همه مؤلفه‌های چشم‌انداز را محدود کرده است. افزون بر این، بیانیه چشم‌انداز به‌تنهایی تضمین‌کننده تحقق اهداف نیست و اثربخشی آن به نحوه تبدیل مفاهیم کلی به برنامه‌های اجرایی، تأمین منابع، هماهنگی بین‌بخشی و استمرار ارزیابی وابسته است.

پیشنهادها

بر اساس نتایج پژوهش، پیشنهاد می‌شود در مرحله بعد، مفاهیم و کلیدواژه‌های بیانیه چشم‌انداز به اهداف راهبردی، راهبردها، برنامه‌های عملیاتی، پروژه‌های اولویت‌دار و شاخص‌های کمّی و کیفی قابل سنجش تبدیل شوند. این فرایند باید به‌گونه‌ای باشد که برای هر هدف، مسئول اجرایی، زمان‌بندی، منابع مورد نیاز و سازوکار گزارش‌دهی مشخص شود.

همچنین، پیشنهاد می‌شود سازوکاری نهادی برای پایش مستمر میزان تحقق چشم‌انداز ایجاد شود. این سازوکار می‌تواند شامل تدوین داشبورد شاخص‌های شهری، ارائه گزارش‌های دوره‌ای به مدیران و شهروندان، ارزیابی سالانه عملکرد و بازنگری دوره‌ای بیانیه متناسب با تحولات شهر باشد. مشارکت مستمر شهروندان، نهادهای مدنی، بخش خصوصی، دانشگاه‌ها و گروه‌های تخصصی نیز باید از مرحله تدوین فراتر رفته و در مراحل اجرا و ارزیابی تداوم یابد.

در نهایت، نقش پژوهشگران و مشاوران در این فرایند، فراهم‌کردن چارچوب علمی، تحلیل داده‌ها و پشتیبانی از تصمیم‌سازی است؛ اما تحقق چشم‌انداز به اراده، هماهنگی و تعهد مدیران و تصمیم‌گیران شهری وابسته خواهد بود. استقرار نظام پایش و ارزیابی، تخصیص منابع متناسب، تقویت هماهنگی میان‌بخشی و حفظ پیوستگی مدیریتی، از الزامات تبدیل این بیانیه از یک سند جهت‌دهنده به راهنمایی عملیاتی برای توسعه پایدار و متوازن شهر همدان است.

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-18]

بحث و تفسیر یافته‌ها

۱. تطبیق یافته‌ها با کارکردهای سه‌گانه چشم‌انداز

بر اساس مبانی نظری، یک چشم‌انداز کارآمد باید سه کارکرد اصلی (جهت‌دهی)، (انگیزشی) و (هماهنگی) را ایفا کند (Bryson, 2018؛ John et al., 2015؛ Klijn & Koppenjan, 2020). بیانیه نهایی استخراج‌شده برای شهر همدان، به‌دقت پاسخگوی این سه کارکرد است:

۱- جهت‌دهی: بندهای مرتبط با (هوشمندسازی)، (توسعه قطب‌های گردشگری) و (تاب‌آوری)، مسیر تخصیص منابع و اولویت‌های توسعه کالبدی-اقتصادی شهرداری را در افق پیش‌رو روشن می‌سازد.

۲- انگیزشی: تأکید بر (تضمین حقوق شهروندی)، (زیست‌پذیری) و افتخار به (هویت تاریخی-تمدنی)، با تحریک حس تعلق مکانی، موتور محرک مشارکت شهروندان در تحقق اهداف است.

۳- هماهنگی: قرار دادن مفهوم (گردشگری) در کانون بیانیه، به‌عنوان یک محور میان‌بخشی عمل کرده و تمامی نهادهای ذی‌نفع (از محیط‌زیست تا نهادهای فرهنگی و اقتصادی) را پیرامون یک هدف واحد هم‌گرا می‌کند.

۲. جایگاه چشم‌انداز همدان در طیف هم‌گرایی جهانی و مطالعات پیشین

تحلیل جداول پیشینه و اسناد تطبیقی نشان می‌دهد که مفاهیمی نظیر (شهر تاب‌آور) و (شهر هوشمند) به ترجیع‌بند مشترک اسناد شهری از بوستون و کپنهاگ تا تهران و اصفهان تبدیل شده‌اند. این تکرار گسترده، نشان‌دهنده یک (هم‌گرایی جهانی) در پاسخ به ابرچالش‌های قرن ۲۱ (تغییرات اقلیمی و انقلاب دیجیتال) است. با این حال، چشم‌انداز همدان یک کپی‌برداری صرف نیست؛ بلکه در یک طیفِ جهانی/بومی، مفاهیم عام جهانی را با مزیت‌های خاص محلی ترکیب کرده است.

در مقایسه با مطالعات پیشین، یافته‌های این پژوهش با مطالعه (Schroeder, 2020) در شهر Piura و حسن‌زاده باغی و همکاران در بندرانزلی هم‌راستاست؛ چرا که در تمامی این موارد، پتانسیل‌های طبیعی و تاریخی به (هسته مرکزی توسعه اقتصادی (گردشگری)) تبدیل شده‌اند. اما تفاوت عمده چشم‌انداز همدان با نمونه‌هایی نظیر ساوه یا سرخس، در چرخش از نگاهِ صرفاً (صنعتی-ترانزیتی) به نگاهِ (خدمات‌محور، فناورانه و مبتنی بر اقتصاد هویت) است.

۳. واکاوی یک تناقض: شکاف میان گفتمان رسمی و ادراک عمومی

یکی از یافته‌های غیرمنتظره و تأمل‌برانگیز این پژوهش، رتبه اول (شهر توریستی) در مقابل جایگاه پایین (شهر فرهنگی) در اولویت‌سنجی خبرگان و شهروندان بود. برای شهری با لقب رسمی (پایتخت تاریخ و تمدن)، این یافته نشان‌دهنده شکافی معنادار میان (گفتمان رسمی بالادستی) و (اولویت‌های واقعی و زیسته مردم) است. این تناقض نشان می‌دهد که در سطح ادراک عمومی، هویت تاریخی نه به‌عنوان یک مقوله انتزاعیِ فرهنگی، بلکه مستقیماً از دریچه اقتصاد شهری و خلق ثروت (گردشگری) تفسیر می‌شود. این یافته به مدل‌های چشم‌اندازسازی گوشزد می‌کند که روایت‌های رسمی همواره با خوانش مردمی هم‌سو نیستند و فرآیندهای مشارکتی نیازمند سازوکارهایی برای آشتی دادن این دو لایه هستند.

۴. پیامدهای نظری پژوهش برای ادبیات چشم‌اندازسازی

این پژوهش، فراتر از تدوین یک سند محلی، پیامدهای نظری مشخصی برای بسط ادبیات چشم‌اندازسازی در شهرهای در حال توسعه دارد:

۱- گردشگری به‌عنوان (محور یکپارچه‌کننده): یافته‌ها نشان داد در شهرهای تاریخی میانی ایران، هویت گردشگری-تاریخی می‌تواند به‌عنوان یک محور یکپارچه‌کننده عمل کند که سایر ابعاد (اقتصادی، زیست‌محیطی، زیرساختی) را حول خود سازمان‌دهی می‌کند.

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-18]

۲- مشارکت درون‌چارچوب :پیاده‌سازی مدل‌های مشارکتی (که خاستگاه آن‌ها دموکراسی‌های محلی غربی است) در بستر نظام حکمرانی متمرکزتر و دارای گفتمان‌های کلان بالادستی، نیازمند بازنگری است. استناد گسترده به اسناد ملی و بیانات رهبری در شکل‌دهی به مفاهیمی نظیر (سبک زندگی) و (تاب‌آوری)، نشان می‌دهد که فرآیند مشارکت در چنین بافت‌هایی در عمل با لایه‌ای از انطباق با گفتمان رسمی ترکیب می‌شود. این امر مفهوم جدیدی تحت عنوان (مشارکت مشروط) یا (مشارکت درون‌چارچوب) را به ادبیات جهانی چشم‌اندازسازی پیشنهاد می‌دهد؛ جایی که مشارکت عمومی درون مرزهای گفتمان‌های ساختاریِ پیشین بازتولید و هدایت می‌شود.

تقدیر و تشکر

بدین‌وسیله از شهرداری همدان به عنوان حامی مالی و اجرایی این پژوهش، و از پژوهشگران مهندسین مشاور نقش‌جهان پارس که بخشی از مصاحبه‌های ادوار گذشته و مطالعات طرح‌های فرادست را مورد بررسی قرار داده‌اند، صمیمانه تقدیر و تشکر به عمل می‌آید.

منابع

۱-اشرفی، یوسف و ملک‌زاده، داود. (۱۳۹۰). چشم‌اندازسازی شهری با رویکرد مشارکتی، مطالعه موردی: شهر مراغه. *فصلنامه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری*.

۲-بوذرجمهری، حسین، رجایی، سهیلا، ثنایی، مهدی، هرندی، یاسمن.(۱۳۹۸). شفافیت، مشارکت و حاکمیت باز، راهکارهای نوین چابک‌سازی حاکمیت. *سیاست نامه علم و فناوری*. ۹(۴)، ۵-۱۴

۳-پورمحمدی، محمدرضا؛ حاتمی‌نژاد، حسین و زیاری، کرامت‌الله. (۱۳۹۵). *برنامه‌ریزی راهبردی شهری با رویکرد مشارکتی*. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

۴-حبیبی، کیومرث و رضایی، محمدرضا. (۱۳۹۲). چشم‌انداز شهری و نقش آن در توسعه پایدار. *نشریه هنرهای زیبا - معماری و شهرسازی*، ۱۸ (۱)،۲۳-۳۶.

۵-حسن‌زاده باغی، بهروز و سالاری‌پور، احمدعلی. (۱۴۰۲). بررسی عوامل تاثیرگذار بر تعیین چشم‌انداز توسعه شهری، مطالعه موردی: شهر بندر انزلی. *پژوهش‌های جغرافیای برنامه‌ریزی شهری*، ۱۱(۱)،۱۴۹-۱۶۹. https://doi.org/۱۰,۲۲۰۵۹/JURBANGEO.۱۰۸۰۷,۳۵۶۸۷۵,۲۰۲۳

۶-خامنه‌ای (مدظله‌العالی)، سید علی. (۱۳۸۳). بیانات در دیدار مردم استان همدان. دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت الله‌العظمی خامنه‌ای.

۷-رحیمی‌پور شیخانی‌نژاد، محمدعلی، نصیری جان‌آقا، فرزانه، محمودی چناری، حبیب، و امامی، سیده فاطمه (۱۴۰۱). تبیین ساختار فضایی نواحی شهری استان گیلان به منظور چشم‌اندازسازی با رویکرد مشارکت‌محور جهت تقویت مدیریت پایدار شهری (مطالعه موردی: شهرهای اطاقور، چوبر، صومعه‌سرا). *مطالعات جغرافیایی نواحی ساحلی*، ۳(۲)، ۱۰۳-۱۲۰. https://doi.org/۱۰,۲۲۱۲۴/gscaj.۱۰,۲۲۱۲۷,۱۱۴۴

۸-رضایی راد،هادی و صادقی پور،طرلان . (۱۴۰۴). تبیین راهکارهای افزایش مشارکت شهروند هوشمند، در شهرهای فردا. *شهر آینده، اندیشه بومی*،۱(۱)،۳۵-۵۳. doi: ۱۰/۲۲۰۳۴/future.۱۰,۲۰۲۵/۳۸۵۵

۹-رضایی راد، هادی و صادقی پور، طرلان.(۱۴۰۱). شناسایی عوامل موثر بر افزایش مشارکت مردم در تحقق شهر هوشمند،*نخستین همایش ملی شهرآینده اندیشه بومی*،یزد

۱۰-رضایی راد هادی، صادقی پور طرلان، قاضی میرسعید سیدعلی. (۱۴۰۳). تبیین کمی عوامل مؤثر بر افزایش مشارکت شهروندی در زیباسازی کلانشهر تهران. *مطالعات محیطی هفت حصار*. ۱۴۰۳; ۱۳ (۴۷) :۱۵۱-۱۷۰

۱۱-رفیعیان، مجتبی و احمدی، فرهاد. (۱۳۹۷). حکمرانی خوب شهری و مشارکت شهروندی در ایران. *فصلنامه جغرافیا و توسعه*، ۱۶ (۵۰)،۸۹-۱۰۸.

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-18]

۱۲-رهبرنیا، گلناز؛ سعیدی رضوانی، نوید و دولت‌آبادی، فرشته. (۱۴۰۱). ارزیابی میزان تحقق چشم‌انداز و اهداف برنامه ۵ ساله راهبردی عملیاتی شهر شیراز (سال‌های ۱۳۹۲–۱۳۹۷). *فصلنامه پژوهش و برنامه‌ریزی شهری*، ۱۲(۴۷)،۲۸۷–۳۰۴. https://doi.org/۱۰,۳۰۴۹۵/jupm.۲۰۲۲,۲۷۰۱۴,۳۷۴۸

۱۳-رهبر فرهاد، سیف الدین امیرعلی، رهبر امیرحسین. (۱۳۹۳). رهیافتی بر هستی شناسی اقتصاد مقاومتی؛ تلاشی در جهت نگاه اسلامی به گذر سیستم های اقتصادی- اجتماعی. *فصلنامه علمی - پژوهشی روش شناسی علوم انسانی*. ۱۹(۷۸). شماره ۱۳۵-۱۶۱.

۱۴-رهنما، محمدرحیم و شاددل، مهدی. (۱۳۹۹). تدوین چشم‌انداز شهر سرخس با تأکید بر مشارکت ذی‌نفعان. *جغرافیا و توسعه*.

۱۵-ریاحی، وحید؛ عزیزپور، فرید و قاسمیان، زهرا. (۱۳۹۸). عوامل مؤثر بر تهیه برنامه چشم‌انداز توسعه در ناحیه روستایی هزارجریب (شرق مازندران). *نشریه علمی جغرافیا و برنامه‌ریزی*، ۲۴(۷۲)،۲۶۷–۲۹۱. https://doi.org/۱۰,۲۲۰۳۴/gp.۱۰,۱۰۸۵۷/۲۰۲۰

۱۶-ریاحی، وحید؛ رضایی، محمدرضا و پوراحمد، احمد. (۱۴۰۰). چشم‌اندازسازی شهر جدید هزارجریب با رویکرد حکمرانی خوب شهری. *مطالعات شهری*.

۱۷-سند آمایش صنعت، معدن و تجارت منطقه سه کشوری. (۱۴۰۱). شامل استان‌های همدان، کرمانشاه، ایلام و لرستان، صص۹۲۱-۹۲۲

۱۸-سند علم و فناوری استان همدان(۱۴۰۰) مصوب شورای اداری استان ها

۱۹-شیعه، اسماعیل و حسینی، سیدعلی. (۱۳۹۶). *سرمایه اجتماعی و توسعه شهری پایدار*. تهران: انتشارات دانشگاه شهید بهشتی.

۲۰-گلکار کورش. (۱۳۸۴). چشم انداز شهر/ محله پیشنهاد یک چارچوب مفهومی برای صورت بندی بیانیه چشم انداز. *نشریه هنرهای زیبا*. شماره ۲۴/ ۲۵-۳۶.

۲۱-هوشیار، هادی. (۱۳۹۹). چشم‌اندازسازی مشارکتی مبتنی بر راهبرد CDS در شهرهای مرزی (مطالعه موردی: شهر مرزی اشنویه). *فصلنامه علمی علوم و فنون مرزی*، ۹(۴)،۱۷۱–۲۰۱. https://www.sid.ir/paper/fa۴۱۰۶۳۴/

Aina, Y. A., Wafer, A., Ahmed, F., & Alshuwaikhat, H. M. (2019). Top-down sustainable urban development? Urban governance transformation in Saudi Arabia. *Cities*, 90, 272–281. https://doi.org/10.1016/j.cities.2019.03.003

Bryson, J. M. (2018). *Strategic planning for public and nonprofit organizations: A guide to strengthening and sustaining organizational achievement* (5th ed.). Wiley.

David, & David. (2017). Strategic Management: A Competitive Advantage Approach, Concepts and Cases (16th ed.). Pearson.

Dixon, T., Montgomery, J., Horton-Baker, N., & Farrelly, L. (2018). Using urban foresight techniques in city visioning: Lessons from the Reading 2050 vision. *Local Economy*, *33*(8), 777–799. https://doi.org/10.1177/0269094218800677

Feleki, E., Vlachokostas, C., & Moussiopoulos, N. (2020). Characterisation of sustainability in urban areas: An analysis of assessment tools with emphasis on European cities. *Sustainable Cities and Society*, 43, 563-577.

Filep, S., Law, A., DeLacy, T., Wiranatha, A. S., Hendriyetty, N., & Filep, C. V. (2015). Host community visioning: The case of Bali. *Tourism Recreation Research*, *40*(3), 303–315. https://doi.org/10.1080/02508281.2015.1087690

Filep, S., Macnaughton, J., & Glover, P. (2015). Tourism and gratitude: Valuing acts of kindness. *Annals of Tourism Research*, 52, 28-30.

Guo, Y., Zhang, J., Zhang, Y., & Zheng, C. (2020). Examining the relationship between social capital and community residents' perceived resilience in tourism destinations. *Journal of Sustainable Tourism*, 28(8), 1-21.

John, B., Keeler, L. W., Wiek, A., & Lang, D. J. (2015). How much sustainability substance is in urban visions? An analysis of visioning projects in urban planning. *Cities*, *48*, 86–98. https://doi.org/10.1016/j.cities.2015.06.001

Klijn, E. H., & Koppenjan, J. (2020). *Governance networks in the public sector* (2nd ed.). Routledge.

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-18]

McPhearson, T., Iwaniec, D. M., & Bai, X. (2016). *Positive visions for guiding urban transformations toward sustainable futures*. Current Opinion in Environmental Sustainability, 22, 1–8. https://doi.org/10.1016/j.cosust.2017.04.004

Nam, T. (2013). Citizen participation in visioning a progressive city: A case study of Albany 2030. *International Review of Public Administration, 18*(3), 117–139. https://doi.org/10.1080/12294659.2013.10805267

Nenonen, S. (2015). *The nature of the workplace for knowledge creation*. Tampere University of Technology.

Ortegon-Sanchez, A., McEwan, C., & Mawdsley, E. (2016). Mainstreaming the environment in international development cooperation: Experiences from La Mosquitia, Honduras. *World Development*, 85, 114-129.

Radosavljević, U., Vukmirović, M., & Gavrilović, S. (2020). Urban identity in the context of post-socialist transformation: The case of New Belgrade. *Cities*, 103, 102766.

Schroeder, P. (2020). Participatory city visioning in Piura, Peru: Citizen-defined urban futures. *Habitat International*, 97, 102-115.

Simon,David.(2016). RETHINKING SUSTAINABLE CITIES, Accessible, Green and Fair; publish in POLICY PROCESS POLICY & PRACTICE

Tuiskunen, S., Rytkönen, E., & Nenonen, S. (2015). *Urban vision – a static destination or a dynamic process?* Procedia Economics and Finance, 21, 346–354. https://doi.org/10.1016/S2212-5671(15)00186-0

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-18]